

NN 5693

IR. A. W. VAN DEN BAN

ENKELE KENMERKEN
EN EIGENSCHAPPEN VAN DE
VOORUITSTREVENDE BOEREN

I

BULLETIN NO. 5
AFDELING SOCIOLOGIE EN SOCIOGRAFIE VAN DE LANDBOUWHOGESCHOOL
WAGENINGEN
1956

E- 414964 : del 1 opnieuw

Bibliotheek
der
Landbouw Hogeschool
WAGENINGEN

VOORWOORD

Het is algemeen bekend, dat het landbouwonderwijs en de landbouwvoorlichting van zeer grote betekenis zijn voor de verhoging van het technische peil van de Nederlandse landbouw. Toch kan men niet ontkennen, dat nog niet alle boeren hierdoor in voldoende mate bereikt worden. Veel boeren zijn er nog, die niet alle moderne methoden toepassen, die voor hun bedrijf geschikt zijn. Men kan zeker de opvatting verdedigen, dat een verdere vooruitgang van de Nederlandse landbouw op het moment niet primair geremd wordt door de beperktheid van onze landbouwkundige kennis, maar eerder doordat van de beschikbare kennis niet volledig gebruik gemaakt wordt. Het is daarom van belang te onderzoeken, waarom vele boeren nog in zo sterke mate volgens traditionele methoden werken en hoe hierin verandering kan worden gebracht. In een dergelijk onderzoek heeft de agrarische sociologie zeker een belangrijk woord mee te spreken. Het valt zeer te waarderen, dat het Ministerie van Landbouw voor speurwerk op dit gebied twee onderzoekers bij mijn Afdeling heeft gedétacheerd.

Het onderzoek, waarvan hier de resultaten worden gepubliceerd, kon een zeer groot aantal boeren omvatten, doordat hiervoor gebruik gemaakt kon worden van een enquête, die al voor een ander doel was gehouden. De resultaten bevestigen grotendeels de voorlopige conclusies, die op grond van beperkt materiaal werden gepubliceerd in het eerste Bulletin van deze serie. Een moderne bedrijfsvoering vindt men vooral bij boeren, die zich ook in andere opzichten onderscheiden door het bezit van een modern cultuurtype: bij moderne mensen, die leven in moderne gezinnen. Een doelmatige landbouwvoorlichting zal in veel gevallen niet kunnen volstaan met het verspreiden van technische kennis, ze zal moeten steunen op een beïnvloeding van de gehele mens en zijn omgeving.

Op tal van vragen over het economische gedrag van de boer kan dit onderzoek natuurlijk nog geen antwoord geven. Het leidde tot het stellen van talrijke nieuwe vragen en het geeft enkele veronderstellingen over een mogelijke beantwoording van deze vragen. Weinig weten wij ook nog van de wijze, waarop de verschillende voorlichtingsmiddelen werken en hoe zij de boeren beïnvloeden. Het is daarom een verheugend verschijnsel, dat van de zijde van de betrokken organen deze vraagstukken worden onderkend en onderzoeken in deze richting worden bevorderd.

Prof. Dr. E. W. Hofstee

INHOUD

Voorwoord	3
Hoofdstuk 1. Inleiding	5
Hoofdstuk 2. Gebruikte maatstaven	7
Hoofdstuk 3. Betekenis van verschillende factoren, die de bedrijfsvoering beïnvloeden	11
3.1. Nevenberoep	11
3.2. Bedrijfs grootte	13
3.3. Bedrijfstype en arbeidsvoorziening	16
3.4. Eigenaars	18
3.5. Leeftijd	18
3.6. Onderwijs	21
3.7. Standsorganisaties	24
3.8. Verenigingen voor bedrijfsvoorlichting en rundveestamboek	28
3.9. Coöperaties	32
3.10. Functies in organisaties	34
3.11. Kerkelijke gezindte	35
3.12. Levensstijl	38
Hoofdstuk 4. Samenvatting	42
Bijlage I. Statistische methoden	44
Bijlage II. Aantal waarnemingen, waarop de tabellen zijn gebaseerd	46
Bijlage III. Samenstelling van de groepen, die zijn ver- geleken, terwijl verscheidene verklarende factoren constant zijn gehouden	51
Literatuur	53

Hoofdstuk 1

INLEIDING

Het is algemeen bekend, dat sommige boeren sneller nieuwe landbouwmethoden toepassen dan anderen, m.a.w. dat er vooruitstrevende en minder vooruitstrevende boeren bestaan. Ons inzicht in de oorzaken hiervan laat echter zeer veel te wensen over, zodat we ook niet goed weten op welke wijze we het beste de weinig vooruitstrevende boeren er toe kunnen brengen de resultaten van de landbouwwetenschap toe te passen. Ten einde ons inzicht in dit vraagstuk te vergroten hebben wij door middel van een statistische analyse nagegaan, welke verschillen er bestaan tussen de boeren, die snel nieuwe landbouwmethoden toepassen en de boeren, die dit minder snel doen. Er is vooral gelet op de betekenis in dit verband van het onderwijs, bedrijfsgrootte, het lidmaatschap van verschillende verenigingen en de levensstijl van het gezin. Vervolgens is getracht een verklaring te vinden voor de gevonden verschillen of in een enkel geval voor het niet vinden van verschillen. Soms is tenslotte nog op de praktische betekenis van één en ander gewezen. Dit onderzoek sluit dus aan bij een eerder onderzoek in de omgeving van Woudenberg (v.d.BAN, 1953).

De gegevens voor dit onderzoek zijn grotendeels ontleend aan een enquête, die in de winter 1953/54 door de Afdeling Sociologie en Sociografie van de Landbouwhogeschool onder leiding van drs ABMA is gehouden, met betrekking tot de deelneming van de boeren in het landbouwverenigingsleven. De wijze, waarop deze enquête is georganiseerd, is door ABMA beschreven in Bulletin no. 4 van deze serie. Daar bekend was, dat er een verband bestaat tussen de deelneming aan landbouwverenigingen en de toepassing van nieuwe landbouwmethoden, zijn over deze methoden, in overleg met verschillende landbouwconsulenten, vragen gesteld. De enquête is gehouden onder ruim 3.000 grondgebruikers in 24 gemeenten, die gezamenlijk min of meer representatief zijn voor het Nederlandse platteland met uitzondering van de tuinbouwgebieden. In deze publicatie worden alleen de resultaten vermeld betreffende 8 gemeenten of groepen van gemeenten met overwegend weide- of gemengde bedrijven op veen- en kleigrond, n.l. de gemeenten: Rauwerderhem, Ilpendam, Hazerswoude, Benschop, Hoornaar, Noordeloos en Hoog-Blokland, Bedum, Oostdongeradeel en Buren en Zoelen. De meeste gemeenten zijn niet representatief voor het landbouwconsulentschap, waarin zij gelegen zijn; hiervoor zijn de verschillen binnen een consulentschap te groot. In één gemeente werd ons zowel door de boeren als op het consulentschap gezegd, dat het contact met de voorlichtingsdienst hier slecht is, omdat de gemeente op de grens van 2 rayons ligt.

In elke gemeente of soms groep van gemeenten zijn een hon-

derdvijftigtal grondgebruikers met meer dan 1 ha cultuurgrond volgens toeval gekozen om geënkquêteerd te worden. Er zijn echter alleen de gehuwden geënkquêteerd, zodat dus weduwen, weduwnaars en samenwonende broers en zusters buiten beschouwing zijn gelaten; zij verkeren immers wat het verenigingsleven betreft in afwijkende omstandigheden. Hierdoor is het beeld uit oogpunt van bedrijfsvoering niet helemaal representatief voor de betrokken gemeenten; waarschijnlijk hebben de ongehuwden vaak iets minder moderne bedrijfsvoering.

Hoofdstuk 2

GEBRUIKTE MAATSTAVEN

De geneigdheid van de boeren om nieuwe landbouwmethoden toe te passen, is beoordeeld: 1e. op grond van hun contacten met de rayonassistent; 2e. op grond van een „score” op basis van de vragen over de bedrijfsvoering in de enquête; 3e. op grond van een beoordeling door de rayonassistent van de Rijkslandbouwvoorlichtingsdienst (= RLVD).

Bij de enquête is o.a. gevraagd: „Hoe vaak heeft de rayonassistent U in 1953 bezocht?” en „Hoe vaak heeft U hem opgezocht?”. De antwoorden op deze vragen zijn opgesteld en ingedeeld naar: „geen contact”, „1, 2 of 3 keer contact” en „meer dan 3 keer contact”; het percentage dat de laatste twee groepen samen vormen van het totaal aantal geënquêteerden wordt in het vervolg „percentage contact” genoemd. Hierbij is dus gelet op het opzettelijk persoonlijk contact. Wel is b.v. geteld een bezoek van de boer aan het spreekuur van de assistent, maar niet het bezoek aan een vergadering, waar ook de assistent aanwezig was. Daar de boer voor de beantwoording van deze vraag op zijn geheugen moest afgaan, zijn vergissingen niet uitgesloten. Wij nemen echter aan, dat dit voor alle groepen van boeren gemiddeld in dezelfde mate het geval zal zijn geweest. Er is niet gevraagd naar de aard van het contact; wat dit betreft kunnen er wel belangrijke verschillen bestaan.

Op grond van de vragen in de enquête over de toepassing van nieuwe landbouwmethoden is door de heer J. P. Groot (desijds tijdelijk assistent bij de Afdeling Sociologie en Sociografie) aan de boeren een „score” toegekend volgens de volgende schaal: 1 zeer modern, 2 vrij modern, 3 normaal, 4 weinig modern en 5 ouderwets; in het vervolg „score” genoemd. Hierbij is het gemiddelde van de gemeente steeds ongeveer op 3 gesteld, daar het niet mogelijk was te zeggen of de verschillen tussen de gemeenten veroorzaakt zijn door verschillen in omstandigheden, die voor de betreffende gemeente als geheel gelden, of door verschillen in de instelling van de boeren. Bij de beoordeling is vooral gelet op het graslandgebruik en de voederwinning, maar ook op het grondonderzoek, het gebruik van goedgekeurd en ontsmet zaaizaad en pootgoed, de selectie van het pluimvee, het bezit van oude boomgaarden, enz. Er is niet gelet op de melkcontrôle en de rundveefokkerij.

De rayonassistenten is gevraagd de boeren in hun gebied te beoordelen volgens de schaal: 1 zeer goed, 2 vrij goed, 3 normaal, 4 matig en 5 slecht; hun waardering is in het vervolg „oordeel” genoemd. Hierbij is gevraagd er op te letten, wat de boer maakt van de omstandigheden op zijn bedrijf en dus rekening te houden met de invloed van verkaveling, kwaliteit van de grond, bedrijfs-

grootte e.d. Ook is gevraagd niet te letten op de persoonlijkheid van de boer in het algemeen, maar alleen op zijn kwaliteiten als leider van het bedrijf. Over de boeren, die zij niet goed kennen, hebben de assistenten geen oordeel gegeven; daar dit in het algemeen de minder vooruitstrevende boeren zijn, is de niet beoordeelde groep beslist niet volgens toeval geselecteerd. In Bedum en Ilpendam was de groep „onbekend” zo groot, dat de verwerking van deze cijfers geen zin had.

In sommige gemeenten zijn niet alle boeren door dezelfde assistent beoordeeld; de assistenten wisten dan echter wel steeds op welke wijze hun collega een aantal boeren beoordeelde, die zij ook kenden. Daarom nemen wij aan, dat binnen één gemeente met dezelfde maatstaf is gemeten; tussen de gemeenten onderling kunnen hierin echter wel aanzienlijke verschillen bestaan.

Er blijken tussen de „score” en het oordeel van de assistent verschillen te bestaan: het oordeel van de assistent wijkt vooral af van de „score”, doordat meer rekening is gehouden met de arbeidsorganisatie, de ijver van de boer, de kwaliteit van de vee-stapel, eventuele mislukte gewassen en de omstandigheden, waarin het bedrijf verkeert. Toch blijkt wel uit tabel 1, dat er tussen de uitkomsten van de drie verschillende beoordelingswijzen een duidelijke correlatie bestaat. In deze tabel vindt men de gemiddelde „score” van de grondgebruikers, die door de assistent zijn beoordeeld met 1, met 2 enz. en die door hem niet beoordeeld konden worden. In Rauwerderhem b.v. kregen de boeren, die door de assistenten met 1 of 2 beoordeeld zijn gemiddeld een score van 2.86 en zij, die met 4 of 5 werden beoordeeld 3.45. Dit wil dus zeggen dat degenen, die door de assistenten als goede boeren worden beschouwd, volgens de enquête ook meer moderne methoden toepassen. Ook is de gemiddelde „score” vermeld van de boeren, die het laatste jaar geen contact met de rayonassistent hebben gehad, die 1, 2 of 3 keer en die vaker contact met hem hebben gehad. Bovendien is in tabel 1b van de boeren, die door de assistent zijn beoordeeld met 1 of 2, met 3 enz. en die niet beoordeeld konden worden het percentage vermeld, dat het laatste jaar contact met de assistent heeft gehad.

Men ziet dus, dat de minder goede en de minder vooruitstrevende boeren belangrijk minder contact hebben met de voorlichtingsdienst dan de betere en meer vooruitstrevende, ook al hebben de eersten er objectief gezien veel meer behoefte aan. Zij voelen deze behoefte niet en zullen dus slechts zelden advies vragen, terwijl men bij de voorlichtingsdienst weinig tijd heeft om ongevraagd adviezen te geven. Bovendien mag men aannemen, dat als eenmaal het contact met de RLVD gelegd is, door dit contact de kwaliteit van de bedrijfsvoering stijgt.

De landbouwvoorlichting is vooral de laatste jaren minder sterk gericht geweest op een algemene intensivering, maar meer op een evenwichtige bedrijfsvoering. Het is dus mogelijk, dat men tegelijkertijd op een bedrijf met een arbeidsoverschot een zware stikstofbemesting van het grasland heeft geadviseerd en op een ander bedrijf met een arbeidstekort een lichte. Men kan zich afvragen of nu nog wel mogelijk is een score toe te kennen voor de moderniteit van de bedrijfsvoering op grond van de antwoorden op

	Oordeel						Contact		
	1	2	3	4	5	On- be- kend	Geen	1, 2 of 3 x	4 x of meer
	Score						Score		
Rauwerderhem	2.86		3.37		3.45		3.43	2.89	2.79
Ilpendam	2.19		2.76		3.60	3.68	3.62	2.96	2.48
Hazerswoude	2.77		3.22	3.40	3.82	3.54	3.90	3.08	2.58
Benschop	2.17	2.54	3.17	3.30	3.67		3.51	2.79	2.23
Hoornaar, Noordeloos en Hoogblokland	2.54		3.27	3.63	3.67		4.17	3.13	2.58
Bedum			2.61			3.19	3.31	2.57	2.43
Oostdongera- deel	2.41		3.25		3.39	3.86	3.49	2.52	2.26
Buren en Zoe- len	2.69		3.12		3.42	3.45	3.30	3.03	2.26
Onbetrouw- baarheid (tekentoets)	5%						1%		

Tabel 1a

Gemiddelde „score” van de groepen van boeren vergeleken met het oordeel van de assistent en volgens de mate van contact met de assistent.

	1 + 2	3	4	5	Onbekend	Totaal	% 4 x of meer contact
Rauwerderhem	65	37	25			43	18
Ilpendam	72	68	35		46	52	26
Hazerswoude	97	79	56	30	54	71	44
Benschop	89	27	47			54	28
Hoornaar e. a.	97	76	50	77		75	49
Bedum		76			22	42	16
Oostdongeradeel	68	44	12		8	46	21
Buren en Zoelen	53	49	36		40	47	15
Onbetrouwbaarheid (tekentoets)	5%						

Tabel 1b

1. Aantal boeren, dat contact heeft gehad met de rayonassistent naar het oordeel van deze assistent in percenten van het totaal aantal boeren, dat van de assistent een bepaald beoordelingscijfer ontving. 2. Het percentage van de boeren, dat in het laatste jaar 4 x of meer contact met de assistent heeft gehad.

de betreffende enquête-vragen. Zoals gezegd, blijkt er echter een goede overeenstemming te bestaan tussen de score en de beoordeling van en het contact met de assistent. In het volgende zal bovendien blijken, dat de kenmerken, waarin de moderne boeren zich onderscheiden op soortgelijke wijze met „score”, „beoordeling assistent” en „percentage contact” correleren. Wij zijn dan ook van mening, dat elk van deze maatstaven een redelijke benadering geeft van de moderniteit van de boer.

Alleen in Rauwerderhem bestaat er weinig overeenstemming tussen de groep boeren, die beoordeeld zijn als moderne boeren en de boeren, die een moderne score en veel contact met de rayonassistent hebben. Wij zijn er niet in geslaagd hier een bevredigende verklaring voor te vinden.

Als met de tekentoets of de chi-kwadraat-toets kon worden aangetoond, dat de onbetrouwbaarheid van de verschillen, die in de tabellen gevonden zijn, minder is dan 5% dan is dit hierbij vermeld. Enkele opmerkingen over deze statistische methoden zijn in bijlage I gemaakt. In bijlage II vindt men de absolute aantallen, waaruit de verhoudingscijfers in de verschillende tabellen zijn berekend.

Hoofdstuk 3

BETEKENIS VAN VERSCHILLENDE FACTOREN, DIE DE BEDRIJFSVOERING BEINVLOEDEN

3.1. Nevenberoep

De landbouwtechniek verandert in deze tijd zo snel, dat het niet valt te verwachten, dat de boeren, die naast hun landbouwbedrijf ook nog een ander beroep uitoefenen, of naast een ander beroep ook nog een landbouwbedrijf uitoefenen, deze verandering volledig bij kunnen houden. Uit tabel 2 blijkt, dat dit op enkele uitzonderingen na inderdaad het geval is. De belemmering van grondgebruik in nevenberoep, die door de nieuwe pachtwet ontstaat, zal dus waarschijnlijk in dit opzicht een vooruitgang voor de landbouw betekenen. De boeren met een nevenberoep hebben in het algemeen een klein bedrijf; in de volgende paragraaf wordt aange- toond, dat dit het verschil in bedrijfsvoering tussen de bedrijven met en zonder nevenberoep gedeeltelijk kan verklaren.

	Nevenberoep							„Echte” boeren							
	1	2	3	4	5	Onb.	Gem.	1	2	3	4	5	Onb.	To- taal be- kend	Gem.
Rauwer- derhem	-	1	6	1	-	1		11	26	72	22	7	10	138	2.91
Hazers- woude	1	1	-	1	1	7		12	30	32	36	16	28	126	3.11
Benschop	2	2	3	9	7	2	3.74	6	26	40	43	16	6	131	3.28
Hoornaar e. a.	-	3	5	4	2	6	3.36	7	27	47	26	13	2	120	3.09
Oostdon- geradeel	-	8	36	7	1	36	3.02	10	56	110	25	10	38	211	2.85
Buren en Zoelen	1	6	13	14	4	25	3.37	11	56	113	33	17	58	230	2.95

Tabel 2a

Oordeel van de assistent over boeren met en zonder
nevenberoep (absolute aantallen en gemiddelden).

Onder „echte” boeren zijn hier verstaan de boeren zonder nevenberoep, die hun hoofdinkomsten niet hebben van een gespecialiseerde bedrijfstak, zoals tuinbouw of pluimveeteelt. In dit laatste geval is de vergelijking immers zeer moeilijk; in het algemeen zijn de assistenten van mening, dat de gespecialiseerde bedrijven beter worden geleid dan de normale bedrijven.

	Nevenberoep							„Echte” boeren							
	1	2	3	4	5	Onb.	Gem.	1	2	3	4	5	Onb.	To- taal be- kend	Gem.
Rauwer- derhem	-	-	3	3	3	-		4	27	31	34	10	1	106	3.18
Ilpendam	1	2	2	5	2	6	3.42	6	23	31	26	11	4	97	3.14
Hazers- woude	-	3	1	2	3	1		6	27	28	23	13	1	97	3.10
Benschop	-	3	5	3	3	3	3.43	8	20	43	14	10	-	95	2.98
Hoornaar e. a.	-	-	5	5	8	2	4.17	9	22	49	29	12	1	121	3.11
Bedum	-	-	1	8	4	3	4.23	6	19	39	18	5	1	87	2.97
Oostdon- geradeel	-	5	32	16	11	-	3.52	10	25	55	33	6	1	129	3.00
Buren en Zoelen	-	3	13	13	4	5	3.55	6	17	50	21	6	1	100	3.04
Onbetrouw- baarheid (teken- toets)	1%														

Tabel 2b

„Score” voor boeren met en zonder nevenberoep
(absolute aantallen en gemiddelden).

Bij de verdere analyse is alleen aandacht besteed aan de groep van „echte” boeren. De assistenten hebben ook de niet geënquêteerde boeren beoordeeld. Hierdoor is het aantal waarnemingen, waarop het gemiddelde oordeel van de assistent is gebaseerd aanmerkelijk groter dan het aantal, waaruit de gemiddelde „score” en het percentage boeren, dat contact met de rayonassistent heeft gehad is berekend *).

Men ziet, dat de spreiding in het oordeel kleiner is dan de score; hierdoor ontstaan in het eerste geval bij splitsing in de verschillende groepen kleinere verschillen, zodat een minder duidelijke samenhang wordt gevonden.

*) Wanneer het oordeel van de assistent moest worden gecorreleerd met gegevens van de enquête, konden natuurlijk slechts de oordelen over de boeren, die in de enquête voorkwamen, worden gebruikt. Een deel van de gegevens, waarmee in dit onderzoek het oordeel van de assistent is gecorreleerd, is echter verkregen via de Plaatselijke Bureauhouders, het bevolkingsregister of de ledenlijsten van verschillende verenigingen. In die gevallen zijn alle door de assistent beoordeelde boeren in het correlatie-onderzoek betrokken.

		Oordeel	Score	% contact
Rauwerderhem	1 - 5 ha	3.30	3.54	33
	5 - 10 ha	2.61		
	10 - 15 ha	2.59		
	15 - 30 ha	3.03		
	meer dan 30 ha	3.08		
Ilpendam	1 - 5 ha		3.57	38
	5 - 10 ha		3.17	57
	10 - 15 ha		3.00	58
	meer dan 15 ha		3.03	48
Hazerswoude	1 - 10 ha	3.16	3.75	69
	10 - 15 ha	3.26	2.95	70
	15 - 30 ha	3.06	2.94	72
	meer dan 30 ha	2.92		
Benschop	1 - 5 ha	3.72	3.24	56
	5 - 10 ha	3.30		
	10 - 15 ha	3.27		
	15 - 30 ha	3.18		
Hoornaar e. a.	1 - 5 ha	3.70	4.40	27
	5 - 10 ha	2.93	3.33	73
	10 - 15 ha	3.12	3.24	82
	meer dan 15 ha	3.06	2.70	83
Bedum	1 - 10 ha		3.79	5
	10 - 30 ha		2.87	44
	meer dan 30 ha		2.48	70
Oostdongeradeel	1 - 5 ha	3.02	3.47	42
	5 - 10 ha	2.87	3.24	38
	10 - 15 ha	2.90	3.13	27
	15 - 30 ha	2.74	2.87	52
	meer dan 30 ha	2.52	2.00	73
Buren en Zoelen	1 - 5 ha	3.19	3.07	23
	5 - 10 ha	3.05	3.39	55
	10 - 15 ha	2.79	2.94	56
	15 - 30 ha	2.50	2.61	61
	meer dan 30 ha	2.88		
Onbetrouwbaarheid verschil groter of kleiner dan 10 ha (tekentoets)			1%	

Tabel 3

Oordeel van de assistent, „score” en het percentage van de boeren, dat contact met de rayonassistent heeft gehad, ontscheiden naar bedrijfsgrootte.

3.2. Bedrijfsgrootte

Uit tabel 3 blijkt, dat de kleinere bedrijven vaak een minder moderne bedrijfsvoering en minder contact met de RLVD hebben dan de grotere bedrijven.

Het is echter bekend, dat de grotere boeren vaker landbouwonderwijs hebben gehad en vaker lid zijn van een standsorganisatie dan hun collega's op kleinere bedrijven. Daar nu het landbouwonderwijs en het lidmaatschap van een standsorganisatie op zich zelf ook invloed hebben op de invoering van nieuwe landbouwmethoden, zijn 2 groepen van boeren vergeleken, die verschillen wat betreft de bedrijfsgrootte, maar niet wat betreft de mate, waarin zij landbouwonderwijs hebben gevolgd en de mate, waarin zij lid zijn van standsorganisaties (Matching by frequency distributions, zie CHAPIN 1955 en GREENWOOD 1956). De samenstelling van de vergeleken groepen vindt men in bijlage III *).

	Aantal boeren contact				
	Oordeel	Score	Geen	1 - 4 x	4 x of meer
Bedrijven kleiner dan 10 ha	2.99	3.39	59	30	34
Bedrijven groter dan 10 ha	2.78	3.24	62	30	31
Onbetrouwbaarheid (χ^2)	$P < 0.3$	$P < 0.5$	$P < 0.9$		

Tabel 4

Oordeel van de assistent, „score” en contact met de rayonassistent, naar bedrijfsgrootte bij een gelijkblijvend percentage boeren, dat landbouwonderwijs heeft genoten en dat lid is van een standsorganisatie.

Men ziet dus, dat op deze wijze geen duidelijke invloed van de bedrijfsgrootte meer kan worden aangetoond. Als wij nu aannemen, dat de invloed van het landbouwonderwijs en van het lidmaatschap van een standsorganisatie gelijk is op boeren met kleine en op die met grote bedrijven, dan kunnen we waarschijnlijk de vraag: „Waarom hebben de kleine boeren een minder moderne bedrijfsvoering dan de grotere?” vervangen door: „Waarom hebben de kleine boeren minder landbouwonderwijs gehad en waarom zijn zij minder vaak lid van standsorganisaties?”

Dat zij minder onderwijs gehad hebben, kan veroorzaakt zijn,

*) Op deze wijze blijft een vrij groot aantal waarnemingen, die zoveel mogelijk volgens toeval zijn gekozen, ongebruikt. Het aantal waarnemingen per gemeente was echter te klein om met tabellen met meer dan één ingang te kunnen werken. Daar niet in alle gemeenten met precies dezelfde maatstaf is gewerkt is het ook niet gewenst de waarnemingen uit verschillende gemeenten samen te voegen, zolang in de ene gemeente relatief meer kleine bedrijven voorkomen dan in de andere gemeente. De factoren, die constant gehouden zijn, omdat zij de gevonden relatie mogelijk kunnen veroorzaken (landbouwonderwijs en standsorganisatie), zijn gekozen op grond van enig algemeen inzicht in de betekenis van deze factoren. GADOUREK (1956) beschrijft een bewerkelijke methode om systematisch alle belangrijke relaties te vinden.

doordat zij om economische redenen gedwongen waren vroeg te gaan verdienen. Als dit ook nu nog het geval is zullen vooral de oudste zoons op de kleine bedrijven weinig onderwijs ontvangen. T. a. v. het lidmaatschap van de standsorganisaties wijst ABMA (1955) er op, dat de kleine boeren zich door hun lagere sociale status vaak niet thuis voelen in die standsorganisaties, waar de grotere boeren de toon aangeven. Ook andere sociaal-psychologische invloeden doen zich hier misschien gelden.

Het is bekend, dat door de snelle maatschappelijke veranderingen het traditionele gedragspatroon, dat nog door de oude waarden wordt bepaald, vaak niet meer past in deze tijd. Dit gedragspatroon geeft daardoor niet meer dezelfde zekerheid als vroeger, maar men beschikt ook niet steeds over de nodige geestelijke souplesse om een gedragspatroon te kunnen vinden, dat wel in deze tijd past. Hierdoor kunnen psychische spanningen ontstaan, die vooral ernstige gevolgen kunnen hebben, als verlangens worden opgewekt, die niet bevredigd kunnen worden. Zo vond ISRAEL (1955) in een dorp in Noord Zweden, waarvan de sociale structuur zeer snel veranderd was, met psycho-analytische tests duidelijke gevoelens van angst en verdedigingsmechanismen tegen deze gevoelens bijv.: wantrouwen in anderen, achterdocht, de neiging zich te isoleren enz. Het is duidelijk, dat indien een dergelijke psychische gesteldheid zich bij de kleine boeren zou voordoen, dit de neiging om lid te worden van een standsorganisatie niet zal vergroten. MEAD en haar medewerkers (1953) wijzen er op, dat men deze psychische spanningen soms probeert te overwinnen door terug te vallen op het oude gedragspatroon en het nieuwe actief te bestrijden. Dit maakt de aanpassing aan nieuwe omstandigheden dus moeilijker.

Waarschijnlijk komt een dergelijke psychische gesteldheid bij de kleine boeren meer voor dan bij de groteren. SCHOENHAGE (1949) beschrijft dit als volgt: „Hun moeilijk bestaan geeft de kleine boeren echter weer iets geslotens, verbetens en achterdochtigs. Altijd hebben zij gezwoegd, geminacht door de anderen, gewikkeld in een voortdurende strijd om de bodem zijn gaven te onttrekken. Van vader op zoon is dat zo gegaan, steeds opnieuw, en het heeft hun hard gemaakt en wantrouwig, zoals mensen worden, die teleurgesteld zijn in het leven”. Het gebrek aan zelfvertrouwen, dat mede hierdoor wordt veroorzaakt, zou kunnen verklaren, dat een deel van de kleine boeren meent, dat zij geen invloed kunnen uitoefenen op de leiding van coöperaties en andere plaatselijke verenigingen, doordat de grote boeren hier alles te zeggen hebben. Dit verschijnsel blijkt duidelijk uit de enquête van ABMA naar de deelneming van de boeren aan het landbouwverenigingsleven.

Bovendien is de relatieve positie van de kleine boer op de maatschappelijke ladder gedurende de laatste tientallen jaren aanzienlijk gedaald. In tegenstelling tot de situatie, zoals die een 50 jaar geleden was, verdient thans een groot deel van de kleine boeren aanzienlijk minder dan een landarbeider en de arbeiders in hun omgeving in het algemeen. Het ligt voor de hand te verwachten, dat dit leidt tot een zeker gevoel van frustratie bij de kleine boer. Zo zal hij dikwijls niet in staat zijn, om allerlei za-

ken te kopen, die hij gezien het gestegen consumptieniveau bij groepen, waarmee hij zich vergelijkt, als redelijk is gaan beschouwen. Bovendien is voor de kleine boer in de meeste gevallen de weg versperd naar de bevrediging van het verlangen naar de vergroting van zijn bedrijf, dat bij hen meestal sterk leeft.

Wat de belangstelling voor het onderwijs betreft, de kleine boer heeft meestal de gewoonte lang te werken; niet zelden gaat dit gepaard met een zeker minachtend neerkijken op mensen, die niet met hun handen werken, of – zoals de arbeiders – streven naar een beperkte arbeidstijd. Ten dele is deze houding zeker toe te schrijven aan nog doorwerkende traditionele opvattingen en normen. Misschien echter is ze ook ten dele te zien als een psychisch verdedigingsmechanisme, dat uit de genoemde frustraties voortvloeit. Hoe dit zij, zeker is wel, dat deze houding van de kleine boer t.a.v. handenarbeid enerzijds en intellectueel werk anderzijds zijn belangstelling voor het vrij theoretisch opgezette Nederlandse landbouwonderwijs niet zal bevorderen.

3.3. *Bedrijfstype en arbeidsvoorziening*

Vooral in Bedum en Hazerswoude komen naast weidebedrijven ook bouw- en gemengde bedrijven voor, terwijl ook op de gemengde bedrijven in Oostdongeradeel het aandeel van het bouwland wisselt. Daarom zijn in tabel 5 de bedrijven hier onderscheiden naar percentage bouwland.

	Oordeel	Score	% contact
Bedum			
meer dan 75% bouwland		2.77	57
25 - 75% bouwland		2.92	50
minder dan 25% bouwland		3.20	22
Hazerswoude			
meer dan 25% bouwland	2.00	3.10	95
minder dan 25% bouwland	3.46	3.11	65
Oostdongeradeel			
meer dan 25% bouwland	2.82	2.90	50
minder dan 25% bouwland	2.98	3.52	29
Onbetrouwbaarheid (χ^2)	p < 0.001	p < 0.01	p < 0.01

Tabel 5
Oordeel van de assistent, „score” en contact met
de rayonassistent, naar bedrijfstype.

Uit deze tabel blijkt, dat de weidebedrijven minder contact hebben met de rayonassistent en zeer waarschijnlijk ook minder moderne methoden toepassen dan de bouwbedrijven. Ook OVEREEM (1953) vond in de Beemster, dat de weidebedrijven minder contact hebben met de RLVD dan de bouwbedrijven. Dit kan veroorzaakt worden, doordat een advies op een bouwbedrijf gewoonlijk een bedrijfsonderdeel betreft, terwijl op een weidebedrijf, bijv.

bij de opstelling van een voederplan, vaker de gehele bedrijfsorganisatie ter sprake komt, zodat hier meer tijd nodig is om een advies te geven.

Ook heeft de landbouwwetenschap vroeger voor de akkerbouwers meer belangrijke resultaten opgeleverd dan voor de veehouders (plantenziektenbestrijding, verbeterde rassen enz.). Bovendien staan de veehouders 's ochtends vroeger op dan de akkerbouwers; hierdoor zijn zij 's avonds vaak te vermoeid om de landbouwliteratuur goed te lezen of om naar een lezing te luisteren. En overdag rustig te gaan zitten lezen behoort nog niet bij de aanvaarde levensstijl van de veehouder!

In Bedum is het verschil in contact met de assistent tussen de akkerbouwers en de veehouders wel opvallend groot; dit is ook het geval met het verschil tussen grote en kleine bedrijven (tabel 3), tussen leden en niet-leden van standsorganisaties (tabel 11) en aankoopcoöperaties (tabel 17) en tussen boeren met en zonder voortgezet onderwijs (tabel 8 en 10). Men krijgt hier de indruk, dat de veehouders in Bedum weinig vertrouwen hebben in de overheid en ook in de landbouworganisaties, waarin de grote bouwboeren, die zij soms als hun tegenstanders beschouwen, de leiding hebben. Zij vragen deze overheid in de persoon van de assistent dus zelden advies over de leiding van hun bedrijf. Bovendien is het voor de assistent moeilijk om zowel met de akkerbouw als met de veehouderij grondig op de hoogte te blijven, vooral in een consulentenschap als Noord Groningen, waar de belangstelling uiteraard in het bijzonder is gericht op de akkerbouw. Het lijkt niet onwaarschijnlijk, dat in het contact met de veehouders verbetering zal komen, als men evenals in Hazerswoude één assistent zou kunnen aanstellen voor het akkerbouwgebied en één assistent voor de weidestreek.

	Oordeel		Score		% contact	
	1 zoon	meer zoons	1 zoon	meer zoons	1 zoon	meer zoons
Hazerswoude (weidebedrijven)	3.08	2.40	2.93	2.72	81	72
Hoornaar e. a.	2.95	2.88	3.14	2.92	77	94
Rauwerderhem + Ilpendam + Benschop	3.14	2.79	2.97	2.52	46	59
Onbetrouwbaarheid (tekentoets)			10%			

Tabel 6

Oordeel van de assistent, „score” en percentage van de boeren, dat contact met de assistent heeft gehad, naar het aantal thuis meewerkende zoons.

De meeste moderne landbouwmethoden, waarop is gelet, vragen meer werk dan de traditionele methoden. Daar vreemde arbeidskrachten in de meeste streken moeilijk te krijgen zijn, is het denkbaar, dat de beschikbaarheid van arbeidskrachten uit het eigen gezin invloed heeft op de invoering van deze methoden. In de volgende paragraaf wordt aannemelijk gemaakt, dat de zoons, die landbouwonderwijs hebben gehad, een moderniserende invloed hebben op het bedrijf. Daarom hebben we een vergelijking gemaakt tussen de bedrijven, waar één zoon thuis meewerkt en de bedrijven, waar meer zoons meewerken.

Daar het aantal waarnemingen hier slechts zeer gering is, hebben wij Rauwerderhem, Ilpendam en Benschop samengeteld. Het gevonden verband is statistisch niet betrouwbaar, maar men krijgt de indruk, dat op de bedrijven, waar voldoende arbeidskrachten beschikbaar zijn, doordat er verscheidene zoons meewerken, meer moderne landbouwmethoden worden toegepast dan op de bedrijven, waar slechts één zoon meewerkt. Dit zou dan waarschijnlijk betekenen, dat men door verbetering van de arbeidsmethoden of door de toepassing van arbeidsbesparende machines ook de invoering van andere landbouwmethoden kan versnellen.

3.4. *Eigenaars*

Tussen de eigenaarsbedrijven en bedrijven, die geheel of gedeeltelijk gepacht zijn, werden geen verschillen van betekenis gevonden.

3.5. *Leeftijd*

Velen zijn van mening, dat de oudere boeren minder moderne methoden toepassen dan de jongeren, mede doordat zij minder onderwijs hebben gehad. Om dit nader te onderzoeken hebben wij gelet op de tijd, sinds wanneer de boeren zelfstandig bedrijfsvoering hebben. (Zie tabel 7.)

Men ziet, dat het niet zelden voorkomt, dat de jongere boeren meer moderne methoden toepassen dan de ouderen; in enkele gevallen zijn deze verschillen statistisch betrouwbaar (χ^2 toets voor verschil in score enquête tussen bedrijfsvoering voor en na 1928: Bedum en Ilpendam $P = 0.02$). Maar er zijn ook gevallen, dat deze regel niet opgaat, zoals in Buren en Zoelen, Hazerswoude en Hoornaar e.a. Dit kan veroorzaakt zijn, doordat de financiële positie van de oudere boeren vaak beter is dan van de jongeren en doordat bij de oudere boeren vaak zoons in het bedrijf meewerken, die landbouwschool hebben gehad en die een moderniserende invloed op het bedrijf hebben.

Een nadere analyse van dit vraagstuk door H. P. DE BRUIN (1954) aan de hand van ditzelfde materiaal heeft tot belangrijke resultaten geleid. Hij vond, dat de jongere boeren veel meer contact met de assistenten hebben dan de ouderen en gewoonlijk meer moderne methoden toepassen. Bovendien vond hij, dat de boeren, die voor hun 30ste jaar zelfstandig zijn geworden, meer contact hebben met de RLVD en wat meer moderne methoden

	Oordeel			Score		
	Bedrijfshoofd sinds:			Bedrijfshoofd sinds:		
	na '38	'29 t/m '38	voor '29	na '38	'29 t/m '38	voor '29
Rauwerderhem	2.16	3.21	2.90	3.03	3.19	3.29
IJpendam				2.81	2.71	3.50
Hazerswoude	3.17	2.78	3.27	3.19	3.08	3.00
Benschop	2.94	3.32	3.04	3.04	2.78	3.05
Hoornaar e. a.	3.12	2.97	3.17	3.26	2.69	3.34
Bedum				2.73	2.79	3.31
Oostdongeradeel	2.58	2.77	3.06	2.88	3.09	3.10
Buren en Zoelen	2.71	3.10	2.70	3.00	3.29	2.95

Tabel 7

Oordeel van de assistent en „score” naar het tijdstip, waarop de boeren zelfstandig bedrijfshoofd zijn geworden.

toepassen dan even oude boeren, die pas na hun 35ste jaar zelfstandig zijn geworden. Dit is ook het geval, als de invloed van de bedrijfsgrootte wordt uitgeschakeld. Het ziet er dus naar uit, dat de boeren, die op jongere leeftijd de gelegenheid hebben gehad om initiatief te ontwikkelen, dit hierdoor ook op latere leeftijd beter kunnen doen.

Men krijgt wel eens de indruk, dat de boeren in de akkerbouwgebieden tegenwoordig op latere leeftijd gaan rentenieren dan voor de oorlog, zodat hun zoons pas op latere leeftijd zelfstandig worden. Als dit het geval is, zou dit een nadelige invloed op de ontwikkeling van de bedrijfsvoering in deze gebieden kunnen hebben, tenzij men de zoons, al voordat zij de bedrijfsleiding hebben overgenomen, de gelegenheid geeft initiatief te ontwikkelen. Het is niet onmogelijk, dat de invoering van de wet op de ouderdomsvoorziening tot gevolg heeft, dat de traditionele samenwoning van verschillende generaties op de zandgronden afneemt. Dit zou dan tot gevolg kunnen hebben, dat de jongeren eerder zelfstandig worden en hierdoor misschien de modernisering van de bedrijfsvoering bevorderen.

Het is echter ook mogelijk, dat de boeren, die hun bedrijf vroeg aan hun zoons overgeven een minder patriarchale houding t. o. v. hun zoons aannemen dan de boeren, die hun hele leven op hun bedrijf blijven. Er zijn enkele aanwijzingen, dat zoons uit een „democratisch” gezin gemakkelijker initiatief kunnen ontwikkelen dan zoons uit een patriarchaal gezin. Men zou zich dus kunnen voorstellen, dat niet de leeftijd waarop men boer wordt als zodanig, maar het milieu waarin men wordt opgevoed, én de tijd van het zelfstandig worden, én de mate van vooruitstrevendheid bepaalt. Als dit het geval is, zou er bij zoons uit eenzelfde gezin weinig invloed te merken moeten zijn van de leeftijd, waarop zij zelfstandig zijn geworden. De gegevens van DE BRUIN wijzen niet in deze richting.

	Oordeel				Score				% contact			
	Landbouwonderwijs:				Landbouwonderwijs:				Landbouwonderwijs:			
	geen	lager	LWS MLS	zoon thuis	geen	lager	LWS MLS	zoon thuis	geen	lager	LWS MLS	zoon thuis
Rauwerderhem	2.74	2.90	3.36	2.97	3.45	3.13	2.64	2.78	34	46	53	50
Ilpendam					3.24	3.02		3.08	49	57		44
Hazerswoude	3.52	2.90		2.75	3.53	2.87		2.78	58	68		81
Benschop	3.26	3.05		3.17	3.41	2.81		2.74	44	57		61
Hoornaar e.a.	3.20	2.94		2.93	3.29	2.84		2.85	71	82		85
Bedum					3.32	2.87	2.31	2.79	22	44	92	72
Oostdongeradeel	2.87	2.58	2.75	2.73	3.40	2.82	2.00	2.79	35	49	81	43
Buren en Zoelen	2.85	2.68		2.61	3.19	2.62		2.75	39	69		63
Onbetrouwbaarheid (tekentoeets)												
Verschil:												
geen lager + LWS, MLS								1%				1%
geen zoon thuis								1%				

Tabel 8

Oordeel van de assistent, "score" en contact met de rayonassistent naar het
genoten landbouwonderwijs van de vader en van de meewerkende zoons.

3.6. Onderwijs

Uit tabel 8 blijkt, dat de boeren, die landbouwonderwijs gevolgd hebben, gewoonlijk een betere en modernere bedrijfsvoering hebben dan de boeren, die dit niet gevolgd hebben. Dit is ook het geval als er een zoon thuis meewerkt, die landbouwonderwijs heeft gevolgd. In deze tabel is een onderscheid gemaakt tussen de boeren, die geen landbouwonderwijs hebben gevolgd, die een lagere landbouwschool of een min of meer uitgebreide landbouwcursus hebben gevolgd, waar de aantallen groot genoeg waren, ook die middelbaar landbouwonderwijs gevolgd hebben en de boeren, waarvan een thuis meewerkende zoon landbouwonderwijs heeft gehad.

De invloed van het landbouwonderwijs van de zoons zal gedeeltelijk veroorzaakt worden, doordat juist op de bedrijven met een modernere bedrijfsvoering de zoons goed landbouwonderwijs volgen. Vaak komt dit echter ook, doordat de zoons al invloed op de bedrijfsvoering hebben, voordat zij het bedrijf hebben overgenomen. Bovendien is in de vorige paragraaf aannemelijk gemaakt, dat hierbij ook de ruimere arbeidsvoorziening een rol kan spelen.

De invloed van het landbouwonderwijs kan gedeeltelijk veroorzaakt zijn, doordat de boeren, die landbouwonderwijs hebben gevolgd in het algemeen grotere bedrijven hebben en vaker lid zijn van standsorganisaties en coöperaties dan de boeren, die geen landbouwonderwijs hebben gevolgd. Daarom is een groep van boeren, die lager landbouwonderwijs heeft gehad vergeleken met een groep, die geen landbouwonderwijs heeft gehad, maar niet verschilt wat betreft de spreiding over de verschillende bedrijfsgrootteklassen of t. a. v. het percentage leden van standsorganisaties en aankoopcoöperaties. De samenstelling van deze groepen kan weer in bijlage III gevonden worden.

	Oordeel	Score	Aantal boeren contact		
			geen	1 - 4 x	4 x of meer
Geen landbouwonderwijs	3.03	3.18	69	34	55
Lager landbouwonderwijs	2.96	2.87	55	39	64
Onbetrouwbaarheid	P < 0.7	P < 0.05	P < 0.3		

Tabel 9

Oordeel van de assistent, „score” en contact met de rayonassistent naar landbouwonderwijs bij een gelijke spreiding over de bedrijfsgrootteklassen en een gelijk percentage leden van de aankoopcoöperatie en de standsorganisatie.

Men ziet dus, dat op deze wijze alleen nog een invloed op de score kan worden aangetoond. Het is niet onmogelijk, dat door verbetering van het landbouwonderwijs deze invloed de laatste tijd groter is geworden.

Vooral de boeren, die L.W.S. of M.L.S. hebben gevolgd, zullen

in het algemeen intelligenter zijn dan de gemiddelde boer. DYCK-HOFF, MORGEN en CEHAK (1955) vonden in Noord-Duitsland aanwijzingen, dat deze intelligentie invloed heeft op de invoering van moderne landbouwmethoden. Op bedrijven, waarvan de kinderen op de lagere school goede resultaten behaalden, was de brutoproductie hoger dan op bedrijven, waarvan de kinderen moeite hadden om op de lagere school mee te komen. Het is niet geheel duidelijk of deze verschillen in schoolprestaties het gevolg zijn van verschillen in erfelijke aanleg of van verschillen in milieu, zoals bijv. de belangstelling van de ouders voor deze prestaties. Waarschijnlijk spelen beide factoren hier een rol.

Het landbouwonderwijs is niet alleen van invloed, doordat de boer op school nieuwe methoden heeft geleerd, maar vooral ook doordat hij beter in staat is de ontwikkeling van de landbouwtechniek bij te houden. MEAD (1953, pag. 295) wijst erop, dat nieuwe kennis, die psychologisch beschikbaar is voor het individu, maar in strijd met zijn gewone gedrag, geloof of zienswijze, soms niet eens wordt opgemerkt. Zelfs wanneer hij gedwongen is het bestaan hiervan te erkennen, kan hij het bijna onmiddellijk weer vergeten of door rationalisatie weer wegwerken *). Vooral bij traditioneel ingestelde boerengezinnen zal dit het geval kunnen zijn. De Staatscommissie van 1906 schreef bijv. dat sommige boeren op de Hoge Veluwe „nog niets van het nieuwe bemestingsmiddel (= kunstmest) willen weten, dat onmogelijk helpen kan, omdat het niets op mest gelijk”.

Verder werkt de landbouwwetenschap met veel abstracte begrippen, d.w.z. verenigt zij de overeenkomstige eigenschappen van verschillende zaken in één gedachtenconstructie, zoals bij de begrippen pH en zetmeelwaarde. De boer denkt echter van ouds concreet, denkt dus aan de zaken, zoals hij ze in werkelijkheid ziet (Vgl. FEUERSTACK, 1953, pag. 19 e.v.). Door dit verschil in denkwijze is het mogelijk, dat men elkaar niet goed begrijpt; voor de bepaling van de beste wijze van inkuilen denkt de wetenschapsman vooral aan de verliezen in voederwaarde, zoals die zijn gevonden bij wetenschappelijke onderzoeken; de boer denkt vaak meer aan de graagte, waarmee hij de koeien de verschillende soorten kuilvoer heeft zien vreten en aan de invloed op de melkgift. Boeren, die goed onderwijs hebben gehad, zullen de abstracte denkwijze van de onderzoeker vaak beter verstaan. Zij zullen in het algemeen ook meer rationeel streven naar een hoog inkomen, zoals de RLVD gewoonlijk aanneemt, dat zij doen.

*) Onder rationalisatie verstaat men in de psychologie de neiging om verschijnselen, opvattingen, denkbeelden enz. „weg te redeneren”. Het betreft hier dan verschijnselen enz., waarvan men de juistheid moeilijk kan ontkennen, maar die bij aanvaarding of erkenning aanleiding zouden geven tot spanningen met de bij het individu en zijn omgeving levende normen, gedragspatronen, attitudes, wensen, verlangens etc. Daarom tracht men door schijnbaar juiste redeneringen, de betekenis van de spanning veroorzakende feiten en ervaringen te verkleinen of geheel te ontkennen en ze langs deze weg zo mogelijk uit het bewustzijn te verwijderen.

Het lijkt niet onwaarschijnlijk, dat door de voorlichtingsdienst in lezingen en artikelen vaak woorden worden gebruikt, die niet alle ongeschoolde boeren begrijpen. Zo bleek bij een onderzoek van NEINHAUS (1955) in West-Duitsland, dat niet meer dan 47% van de boeren met grasland op hun bedrijf het begrip „Umtriebsweide” (omweiden) begrepen. Toch werd hier door de voorlichtingsdienst zeer veel propaganda gemaakt voor het omweiden en werd het zelfs al op 34% van de bedrijven toegepast. Van de kleine boeren, die minder landbouwonderwijs hebben gevolgd, kende slechts 31% dit begrip.

De invloed van het landbouwonderwijs is waarschijnlijk niet alleen een gevolg van de directe kennis van nieuwe methoden, maar vooral ook van de mogelijkheid om hierdoor de nieuwe ontwikkeling van de landbouwtechniek bij te houden en van de wil om het eigen bedrijf kritisch te bekijken. Men mag dus verwachten, dat ook het algemeen vormend onderwijs een dergelijke invloed heeft. Daarom is in tabel 9 een vergelijking gemaakt tussen de boeren, die alleen lagere school hebben gehad en de boeren, die verder algemeen vormend onderwijs hebben gehad op de H. B. S., de ULO, een vervolgcursus of iets dergelijks. Bij beide groepen komen boeren voor, die landbouwonderwijs hebben gevolgd.

	Oordeel		Score		% contact	
	l. o.	verder	l. o.	verder	l. o.	verder
Rauwerderhem	2.93	3.18	3.29	2.61	42	48
Hazerswoude	3.18	2.91	3.18	2.62	71	69
Hoornaar e. a.	3.05	3.46	3.18	2.50	74	85
Bedum			3.12	2.39	34	72
Oostdongeradeel	2.83	2.25	3.10	2.00	44	67
Buren en Zoelen	2.81	2.70	3.11	2.50	45	58
Onbetrouwbaarheid (tekentoets)			5%			

Tabel 10

Oordeel van de assistent, „score” en contact met de rayon-assistent naar het volgen van verder algemeen vormend onderwijs dan de lagere school.

Men ziet inderdaad, dat ook het volgen van algemeen vormend onderwijs verband houdt met de snelheid, waarmee nieuwe landbouwmethoden worden toegepast. Het aantal waarnemingen was te gering om de invloed van het landbouwonderwijs en de bedrijfs-grootte te kunnen uitschakelen. HELLER (1955) beschrijft echter een onderzoek in Denemarken, waaruit blijkt, dat de boeren die op een landbouwschool zijn geweest meer verdienen, dan de boeren, die alleen op de lagere school zijn geweest. Ook de boeren, die op een volkshogeschool zijn geweest en niet op een landbouwschool, verdienen in alle grootteklassen meer dan de boeren, die alleen lagere school hebben gehad, maar iets minder dan de boeren, die landbouwschool hebben gehad. De boeren, die naast een landbouwschool ook een volkshogeschool hebben bezocht, verdie-

nen belangrijk meer dan de boeren, die alleen op een landbouwschool zijn geweest, eveneens in alle grootteklassen.

3.7. Standsorganisaties

Uit tabel 11 blijkt, dat de leden van de standsorganisaties een modernere bedrijfsvoering hebben en meer contact hebben met de RLVD dan de niet-leden.

	Oordeel		Score		% contact	
	leden	niet-leden	leden	niet-leden	leden	niet-leden
Rauwerderhem	2.90	3.00	3.11		45	
Ilpendam			2.79	3.87	55	47
Hazerswoude	3.12	3.08	2.99	3.79	71	71
Benschop	3.01	3.78	2.77	3.54	55	50
Hoornaar e. a.	2.98	3.34	2.74	3.85	87	52
Bedum			2.64	3.47	58	17
Oostdongeradeel	2.66	3.18	2.72	3.72	56	20
Buren en Zoelen	2.74	3.05	2.90	3.13	57	40
Onbetrouwbaarheid (tekentoets)			1%		1%	

Tabel 11

Oordeel van de assistent, „score” en contact met de rayon-assistent naar de relatie met de standsorganisaties.

Ook hier zijn de verschillen gedeeltelijk veroorzaakt, doordat de leden van de standsorganisaties grotere bedrijven hebben, meer onderwijs hebben gevolgd en vaker lid zijn van een aankoopcoöperatie dan de niet-leden. Daarom zijn deze factoren in tabel 12 uitgeschakeld. De samenstelling van de vergeleken groepen is weer vermeld in bijlage III.

	Oordeel	Score	Aantal boeren contact		
			geen	1 - 4 x	4 x of meer
Leden standsorganisaties	2.89	2.91	35	27	37
Niet-leden	3.32	3.74	45	28	26
Onbetrouwbaarheid (χ^2)	P < 0.02	P < 0.001	P < 0.3		

Tabel 12

Oordeel van de assistent, „score” en aantal boeren, dat contact met de rayonassistent heeft gehad, van de leden en de niet-leden van een standsorganisatie bij gelijke spreiding over de bedrijfsgrootteklassen en een gelijk percentage van de boeren, dat landbouwonderwijs heeft gevolgd of lid is van een aankoopcoöperatie.

Men ziet dus, dat ook na uitschakeling van deze invloeden de leden van een standsorganisatie nog zeer duidelijk sneller nieuwe landbouwmethoden toepassen dan de niet-leden. Voor de verklaring hiervan kan men aan het volgende denken.

Bij onderzoeken naar het effect van de verschillende voorlichtingsmiddelen is gebleken, dat boeren, die langs verschillende wegen iets over een nieuwe methode hebben gehoord, deze methode vaker toepassen dan zij, die slechts langs één weg hiervan hebben gehoord (WILSON and GALLUP, 1955). De leden kunnen door het landbouwblad, lezingen, vergaderingen, cursussen en excursies van de standsorganisaties met nieuwe methoden in contact komen langs wegen, die voor de niet-leden niet open staan. Door deze activiteiten kan de rationele instelling van de leden van de standsorganisaties worden versterkt.

Teneinde de betekenis van het bezoek aan proefvelden of proefboerderijen na te gaan, zijn in de volgende tabel de boeren, die hier wel eens individueel of met excursies zijn geweest, vergeleken met de boeren, die hier nog nooit zijn geweest. Men ziet, dat dit bezoek van betekenis is; natuurlijk wordt dit gedeeltelijk veroorzaakt, doordat juist de vooruitstrevende boeren proefvelden bezoeken.

	Oordeel	
	Bezoekers	Niet-bezoekers
Rauwerderhem	2.80	3.02
Hazerswoude	2.59	3.28
Benschop	2.85	3.33
Oostdongeradeel	2.58	2.90
Buren en Zoelen	2.63	3.10
Onbetrouwbaarheid (χ^2)	P < 0.02	

Tabel 13
Oordeel van de assistent over bezoekers en niet-bezoekers van proefvelden of proefboerderijen.

Het is bekend, dat niet alle boeren van deze mogelijkheden om nieuwe methoden te leren een evengoed gebruik maken: zo blijkt bijv. uit een onderzoek van BEEKINK (1955), dat veel boeren uitdrukkelijk zeggen, dat zij hun landbouwblad niet nauwkeurig lezen. Er zijn dan ook enkele aanwijzingen, dat de invloed van een abonnement op een landbouwblad bij de niet-leden van een standsorganisatie op de toepassing van nieuwe methoden niet erg groot is.

Tabel 14 laat zien, dat onder de niet-leden van een standsorganisatie de lezers van een landbouwblad niet overal een duidelijk modernere bedrijfsvoering hebben dan de niet-lezers. Ter voorkoming van misverstand kan erop gewezen worden, dat dit niet bewijst, dat de bladen van de standsorganisaties geen belangrijke invloed op de bedrijfsvoering hebben. In Rauwerderhem verklaarden zelfs veel boeren ongevraagd, dat het Friesch Landbouwblad voor hen de belangrijkste bron van voorlichting is. Opmerkelijk is nog, dat een aanzienlijk deel van de boeren, die geen

	Oordeel		Score	
	lezers landbouw- blad	niet-lezers landbouw- blad	lezers landbouw- blad	niet-lezers landbouw- blad
Ilpendam			3.69	4.00
Hoornaar e. a.	3.14	3.63	3.73	4.00
Oostdongeradeel	3.42	3.17	3.71	3.73
Bedum			3.31	3.62
Buren en Zoelen	2.75	2.96	2.96	3.26

Tabel 14

Oordeel van de assistent en „score” t.a.v. abonné's en niet-abon-
né's op een landbouwblad onder de niet-leden van een standsorga-
nisatie.

nevenberoep uitoefenen, geen enkel landbouwblad leest; in Buren en Zoelen was dit onder de geënquêteerden zelfs één derde deel, maar ook in Ilpendam, Hoornaar e. a., Oostdongeradeel en Bedum was dit nog meer dan één zesde deel. Vrijwel altijd lezen wij wel een plaatselijke krant.

Waarschijnlijk is vooral de instelling, die leidt tot het lid worden van een standsorganisatie van grote betekenis. Uit de enquête, die onder leiding van drs ABMA is gehouden blijkt, dat de meeste leden van de standsorganisaties in de weidestrecken als de voornaamste taak hiervan niet de plaatselijke activiteiten noemen, maar de belangenbehartiging bij de regering. Daarom lijkt het waarschijnlijk, dat de niet-leden van de standsorganisaties minder begrip hebben voor de wereld buiten de dorpssamenleving dan de leden, m. a. w. dat zij leven in een engere voorstellingswereld. Natuurlijk vinden vrijwel alle nieuwe methoden hun oorsprong buiten de dorpssamenleving en degenen die voor de buitenwereld openstaan zullen hiervoor ontvankelijker zijn en er eerder mee in aanraking komen. In de paragraaf over de bedrijfsgrootte is er reeds op gewezen, dat mogelijk de niet-leden van de standsorganisaties meer lijden onder psychische spanningen tengevolge van de moeilijke aanpassing aan de veranderde omstandigheden dan de leden.

Het zal zijn opgevallen, dat het verschil in bedrijfsvoering tussen de leden en de niet-leden van standsorganisaties veel groter is dan tussen de boeren, die lager landbouwonderwijs hebben gevolgd en de boeren, die geen landbouwonderwijs hebben gevolgd (vergelijk de tabellen 9 en 12). Dit betekent zeer waarschijnlijk, dat de instelling van de boeren belangrijker is dan de kennis van moderne landbouwmethoden. Voor een boer met een moderne instelling zijn er talrijke wegen om deze kennis te verkrijgen, maar een boer uit een traditioneel milieu zal zijn schoolkennis soms gedeeltelijk weer vergeten. Nadat de boerenzoon de landbouwschool heeft verlaten, duurt het immers nog ongeveer 15 jaar, voordat hij zelfstandig wordt. In deze tijd kunnen er spanningen ontstaan tussen de opvattingen van zijn traditionele milieu en zijn schoolkennis. Deze spanningen kunnen vermeden worden door een verandering van het milieu of door de schoolkennis weer te vergeten; niet zelden kiest de boerenzoon de laatste weg.

CONSTANDSE (1954) maakt aannemelijk, dat het sociale prestige van de boeren in Kamerik gedeeltelijk bepaald wordt door hun kwaliteit als boer. Tevens toont hij aan, dat vooral de boeren met een hoog sociaal prestige lid zijn van een standsorganisatie. De boeren, die door een minder goede bedrijfsvoering een lager sociaal prestige hebben, voelen zich in de standsorganisatie waarschijnlijk minder goed thuis.

Een verklaring, waaraan men ook nog zou kunnen denken, is de volgende: SAAL (1952) wijst erop, dat de *organische* maatschappij van de oude dorpssamenleving door zijn collectivistisch karakter de ontplooiing van het individu tot persoonlijkheid afremt. „De opvoeding is erop gericht de bereidheid aan te kweken, zich te voegen naar het grotere verband van de familie- en buurt-gemeenschap” en „De dagelijkse controle is sterk. Steeds zijn er vragen over het doen en laten van de medemens. Er is zelfs een zekere achterdocht waarneembaar tegen degene, die vooruit wil komen”. Waarschijnlijk is dus de sterker „organisch” gebonden mens, de mens die nog niet aan de organisatorische „verenigingssamenleving” is aangepast tegelijkertijd de mens die nog aarzelend staat tegenover vernieuwing en „vooruitgang”. Een door de bevolking gedragen verenigingsleven vormt een dynamische kracht van de eerste orde in het proces van de sociale structuurverandering. In een niet meer *organische*, maar *organisatorisch* geworden maatschappij is de sociale controle, de groepsdwang, veel minder sterk geworden en is het voor de enkeling gemakkelijker nieuwe wegen in te slaan.

In ons materiaal ligt een zekere mogelijkheid voor toetsing van deze hypothese.

In een *organische* maatschappij mag men verwachten, dat de boeren, die van buitenaf in de gemeenschap zijn gekomen, niet zo sterk door de sociale controle van de samenleving in hun persoonlijke activiteit worden belemmerd en dus sneller nieuwe methoden toepassen dan de autochthone bevolking, terwijl dit in een *organisatorische* maatschappij niet duidelijk zal blijken.

	Oordeel			Score		
	geboren in:			geboren in:		
	enquê- te-ge- meente	aangren- zende gemeen- te	elders	enquê- te-ge- meente	aangren- zende gemeen- te	elders
Rauwerderhem	2.95	2.80	3.03	3.17	3.16	3.23
Ipendam				3.26	3.50	3.06
Hazerswoude	3.07	3.82	2.98	2.95	3.45	3.32
Benschop	3.25	2.70	3.44	3.04	2.90	
Hoornaar e.a.	3.14	3.31	2.72	3.07	3.29	3.10
Bedum				2.88	3.05	3.04
Oostdongeradeel	2.87	3.00	2.57	3.10	2.31	
Buren en Zoelen	3.09	2.77	2.58	3.07	3.21	2.62

Tabel 15

Oordeel van de assistent en „score” naar geboortegemeente.

Men ziet uit tabel 15, die in hoofdzaak betrekking heeft op gemeenten die reeds een vrij sterk „organisatorisch” karakter dragen, niet duidelijk, dat de boeren, die van elders naar de enquêtegemeenten zijn getrokken, meer moderne methoden toe te passen dan de autochthone bevolking. Dit wijst er dus op, dat de groepsdwang hier geen sterke invloed meer heeft. Onder invloed van de activiteit van de standsorganisaties en talrijke andere verenigingen heeft het dorpsleven een minder sterk collectivistisch karakter gekregen, zodat het individu binnen de autochthone groep niet sterk wordt belemmerd in het zoeken van zijn eigen weg.

In Buren en Zoelen, waar verschillende symptomen wijzen op een meer traditionele „organische” inslag, vindt men echter wel een duidelijk verschil in de beoordeling van de assistent tussen autochthonen en immigranten (onbetrouwbaarheid χ^2 -toets „oordeel” $P < 0.02$, „score” $P < 0.3$).

Er zij nog op gewezen, dat de sociale betekenis van een verhuizing naar een aangrenzende gemeente in de regel slechts gering is; soms is dit slechts een afstand van enkele honderden meters, zodat men niet tussen vreemde mensen komt te wonen.

3.8. *Verenigingen voor bedrijfsvoorlichting en rundveestamboek*

Het zal niemand verwonderen, dat de leden van de verenigingen voor bedrijfsvoorlichting in het algemeen de meer vooruitstrevende boeren zijn.

Het economisch gedrag van de boer wordt voor een groot deel bepaald door de heersende normen, voorstellingen en opvattingen van de groep, waarin hij leeft (HOFSTEE, 1953). Men kan dit gedrag dus wijzigen door deze normen, opvattingen en voorstellingen te wijzigen. Van ouds geldt als norm voor de leiding van een landbouwbedrijf: „Leidt Uw bedrijf, zoals volgens de overgeleverde ervaring goed is”. Geleidelijk verandert dit thans in de richting van: „Leidt Uw bedrijf, zoals uit het systematisch onderzoek blijkt, dat goed is”.

Een belangrijke invloed op de normen, die het individu zich stelt, kan het binnentreden in nieuwe sociale groepen hebben. Zeer duidelijk is dit wel in de kolonisatiegebieden, zoals de IJsselmeerpolders. Mogelijk kan men soms ook met een vereniging voor bedrijfsvoorlichting een nieuwe groep vormen, waarin nieuwe normen t.a.v. de bedrijfsvoering tot ontwikkeling komen en worden versterkt. Door het bestaan van deze groep kunnen immers de vooruitstrevende boeren ook buiten de vergaderingen meer contact met elkaar krijgen en elkaar steunen tegen de critiek van de dorpsgemeenschap op hun vooruitstrevendheid. Zelfs lijkt het mogelijk, dat onder hen een onderlinge wedijver gaat heersen, zoals dit voorkomt bij de melkcontroleverenigingen. De vorming van een groep met een normenstelsel, dat de vooruitgang stimuleert als gevolg van de oprichting van een vereniging van bedrijfsvoorlichting zal natuurlijk alleen slagen als dit nieuwe orgaan en werkelijk levende vereniging wordt, dus als de leden

	Bedrijfsvoorlichting					
	oordeel		score		% contact	
	le- den	niet le- den	le- den	niet le- den	le- den	niet le- den
Rauwerderhem	2.15	2.99				
IJpendam			2.33	3.55	72	42
Hazerswoude	2.76	3.81	2.56	4.12	94	27
Benschop	2.73	3.57	2.38	3.42	92	26
Onbetrouwbaarheid (χ^2)	P < 0.001		P < 0.001		P < 0.001	

	Rundveestamboek			
	oordeel		score	
	leden	niet leden	leden	niet leden
Rauwerderhem	2.82	3.11	2.93	3.80
IJpendam			2.53	3.24
Hazerswoude	2.64	3.24	2.26	3.37
Hoornaar e. a.	2.74	3.32	2.64	3.40
Bedum			2.42	3.30
Oostdongeradeel	2.48	3.07	2.46	3.43
Onbetrouwbaarheid (χ^2)	P < 0.001		P < 0.001	

Tabel 16

Oordeel van de assistent, „score” en contact met de rayon-assistent van leden en niet-leden van een vereniging voor bedrijfsvoorlichting en van het rundveestamboek.

zich werkelijk een groep gaan voelen; dit zal gemakkelijker gebeuren, wanneer niet alle boeren er lid van zijn.

Een spreekwoord is: „Zeg mij wie Uw vrienden zijn en ik zal U zeggen wie U bent”. Als dus een boer vooruitstrevende vrienden krijgt, is de kans groot, dat hij zelf ook vooruitstrevend wordt. Dit kan het gevolg zijn van de oprichting van een vereniging voor bedrijfsvoorlichting, maar niet als in korte tijd vrijwel alle boeren uit een dorp hiervan lid worden. Dan blijven in feite immers de onderlinge verhoudingen, zoals ze waren.

Volledigheidshalve moeten we er wel op wijzen, dat het echter wel kan voorkomen, dat in dat geval de dorpsgemeenschap, die in het algemeen tekenen van vervaging en verbrokkeling vertoont, in de vereniging opnieuw beleefd wordt. Juist dit kan een stimulans tot vooruitgang worden, zoals in zekere zin in de „voorbeelddorpen” Kerkhoven en Rottevalle het geval is geweest. Vermoedelijk was dit succes van de voorbeelddorpen slechts mogelijk door

de tegenstelling tot de omliggende buurtschappen, die hier niet bij hoorden.

Opgemerkt moge nog worden, dat men wel kan stellen, dat als de vorming van een vereniging voor bedrijfsvoorlichting als een afzonderlijke groep in de dorpsamenleving mogelijk is, dit bewijst, dat de organische maatschappij hier grotendeels is vervangen door een organisatorische.

Als de RLVD een boer adviseert zijn bedrijfsvoering te veranderen dan kan dit tot gevolg hebben, dat de boer de indruk krijgt, dat de voorlichter denkt, dat hij een domme boer is. Een verstandige boer zou dit advies immers al eerder hebben opgevolgd. Tegen een dergelijke aantasting van zijn gevoel van eigenwaarde zal een boer zich gewoonlijk verdedigen, bijv. door bij zichzelf te zeggen, dat dit advies onjuist is, omdat de voorlichter de praktijk niet goed kent. De kracht, die de voorlichter hier uitoefent om de bedrijfsvoering te veranderen, kan dan volledig gecompenseerd worden door de verdediging van het gevoel van eigenwaarde van de boer. Enige verandering van de bedrijfsvoering mag men onder dergelijke omstandigheden niet verwachten. In de voorbeelddorpen is de toestand volkomen anders. Boeren uit andere streken komen hier immers kijken hoe goed de bedrijven wel geleid worden. Het gevoel van eigenwaarde van de boeren in deze dorpen wordt met deze voorlichtingsmethode niet aangetast, maar juist gesteund.

De werkwijze van een vereniging voor bedrijfsvoorlichting is niet in alle plaatsen gelijk, maar soms hebben de leden de indruk, dat de andere boeren naar hen kijken, hoe goed zij hun bedrijf wel voeren. Hierbij kan dus een dergelijke reactie ontstaan, als zo juist is beschreven voor de voorbeelddorpen. In sommige gevallen maken de verenigingen voor bedrijfsvoorlichting ook gebruik van praatavonden voor 5 tot 15 man. Hierbij kunnen de boeren gemakkelijk de indruk krijgen, dat zij de voorgestelde veranderingen zelf in samenwerking met de andere boeren hebben bedacht, maar dat hun niet wordt „voorgescreven” hoe zij hun bedrijf moeten voeren. Ook om deze redenen kunnen onder de leden van de verenigingen voor bedrijfsvoorlichting veel vooruitstrevende boeren voorkomen. Een uitstekende beschrijving van de wijze, waarop een aantasting van het gevoel van eigenwaarde een verandering van de bedrijfsvoering kan voorkomen geeft NEWCOMB (1950).

Van belang is nu de vraag: welke invloed heeft de vorming van een organisatorische band onder de vooruitstrevende boeren op de minder vooruitstrevende? De leden van een vereniging voor bedrijfsvoorlichting verwachten gewoonlijk, dat de assistent ook ongevraagd eens langs komt. Uit tabel 16 krijgt men echter wel de indruk, dat hierdoor slechts weinig tijd over blijft om de niet-leden te bezoeken. De minder vooruitstrevende boeren zullen dus vooral beïnvloed moeten worden door de voorbeelden, die zij in hun omgeving van de vooruitstrevende boeren zien; in het bijzonder in een streek, waar de rayonassistent weinig tijd heeft om ook de minder vooruitstrevende boeren te bezoeken. Dit voorbeeld is ongetwijfeld van grote betekenis. Vele boeren, vooral ook de minder ontwikkelden, zullen gemakkelijker door een prac-

	Oordeel				Score				% contact			
	aankoop		zuivel		aankoop		zuivel		aankoop		zuivel	
	leden	niet-leden	leden	niet-leden	leden	niet-leden	leden	niet-leden	leden	niet-leden	leden	niet-leden
Rauwerderhem	2.55	3.07	2.86	3.09	2.84	3.32	3.14	3.29	33	48	45	38
Ilpendam					2.65	3.31	3.13	3.18	59	49	51	58
Hazerswoude	3.09	3.12	3.03	3.25	2.65	3.27	2.77	3.57	77	69	78	62
Benschop	3.00	3.42	3.07	3.35	2.47	3.26	2.68	3.10	65	48	61	51
Hoornaar e. a.	2.83	3.15	3.14	3.06	2.78	3.18	2.98	3.18	79	74	79	74
Bedum					2.49	3.71	2.84	3.13	58	17	44	40
Oostdongeradeel	2.67	2.86	2.79	2.99	2.18	3.08	2.97	3.08	73	43	44	53
Buren en Zoelen	2.69	3.03	2.96	2.95	2.96	3.07	2.91	3.08	52	45	48	46
Onbetrouwbaarheid (tekentoets)	5%				1%			1%	10%			

Tabel 17
Oordeel van de assistent, "score" en contact met de rayonassistent naar de relatie met de aankoop- en zuivelcoöperaties.

tisch voorbeeld in hun eigen omgeving beïnvloed worden dan door andere voorlichtingsmiddelen. In het bijzonder geldt dit als zij dit voorbeeld zien bij een boer, die zij vrij geregeld bezoeken.

CONSTANDSE (1954) heeft aangetoond, dat de boeren in Kame-rik vooral contact hebben met de boeren, die ongeveer even hoog staan op de maatschappelijke ladder en met boeren, die tot het-zelfde kerkgenootschap behoren. Het lijkt dus waarschijnlijk, dat een levende vereniging voor bedrijfsvoorlichting ook een gunstige invloed op de niet-leden zal hebben, als de leden afkomstig zijn uit alle maatschappelijke lagen en uit alle kerkgenootschappen. Men dient er echter rekening mee te houden, dat men niet gemak-kelijk een levende vereniging zal kunnen vormen als er grote standsverschillen zijn tussen de leden.

Het lidmaatschap van het rundveestamboek is bij de opstelling van de score niet in aanmerking genomen. Dat het verband hier-mee toch sterk is, bewijst dat een boer, die één nieuwe methode toepast, gewoonlijk ook meerdere toepast. Dit geldt in het bijzon-der voor de stamboekfokkerij, omdat deze fokkerij zeker een moderne instelling eist. Zij vraagt veel vakkenis en brengt veel risico's met zich mee. Doordat ze de fokkers in contact brengt met boeren uit andere delen van het land en hierdoor hun ge-zichtskring verruimt, bevordert ze harerzijds weer een moderne instelling.

3.9. Coöperaties

Uit tabel 17 blijkt, dat de leden van de aankoop- en zuivelcoö-peraties in het algemeen een modernere bedrijfsvoering en meer contact met de voorlichtingsdienst hebben dan de niet-leden.

De hier gevonden verschillen kunnen gedeeltelijk verklaard worden, doordat de leden van de coöperaties meer onderwijs heb-ben gehad en vaker lid zijn van een standsorganisatie dan de niet-leden. Daarom is deze invloed uitgeschakeld in tabel 18 voor de leden van de aankoopcoöperaties; de samenstelling van de hier vergeleken groepen is weer te vinden in bijlage III.

	Oordeel	Score	Aantal boeren contact		
			Geen	1 - 4 x	4 x of meer
Leden aankoop-coöperatie	2.91	2.68	55	30	58
Niet-leden	3.01	3.15	56	44	43
Onbetrouwbaar- heid (χ^2)	$P < 0.9$	$P < 0.01$	$P < 0.1$		

Tabel 18

Oordeel van de assistent, „score” en percentage contact met de rayonassistent, naar relatie met de aankoopcoöperatie bij een ge-lijk percentage leden van de standsorganisaties en boeren met landbouwonderwijs.

Het blijkt, dat er zo alleen op de score van de enquête een be-

trouwbare invloed blijft bestaan. Ter verklaring van deze betere „score” kan men denken aan de voorlichtende activiteiten door middel van excursies, bezoek van vertegenwoordigers en mededelingenbladen, waaraan de coöperaties misschien meer doen dan de zelfstandige handel. Als dit het geval is, zou de voorlichtingsdienst door mede te werken aan dergelijke activiteiten van de zelfstandige handel een aantal minder vooruitstrevende boeren kunnen bereiken.

Men zou verder kunnen denken, dat de moderne bedrijfsvoering van de coöperatieve boeren veroorzaakt wordt door een bijzondere sympathie voor de coöperatie en de coöpererende boeren bij de rijkslandbouwvoorlichtingsdienst. Dit lijkt echter niet waarschijnlijk, daar immers bij de RLVD ook veel personen werken, die geen bijzondere sympathie hebben voor de coöperatie. In één der onderzochte gemeenten werkte tijdens de enquête een rayon-assistent, die inmiddels is overgegaan in dienst van een particuliere veevoederhandelaar; hij zal dus zeer waarschijnlijk niet tot de enthousiaste coöperatoren gerekend mogen worden! Toch ziet men in deze gemeente praktisch hetzelfde verband tussen coöperatie en bedrijfsvoering als in de andere gemeenten.

Men kan veronderstellen, dat de boeren, die bereid zijn geweest het risico van de aansprakelijkheid op zich te nemen, ook bereid zullen zijn het risico, dat een nieuwe methode altijd met zich meebrengt, te aanvaarden. Er zijn dan ook enkele aanwijzingen, dat de leden van de aankoopcoöperaties in het algemeen een betere financiële positie hebben dan de niet-leden. HEADY (1952) meent zelfs, dat de verschillen in de toepassing van nieuwe landbouwmethoden in de Verenigde Staten vrijwel volledig verklaard kunnen worden uit de verschillen in financiële positie in verband met de risico's van niet grondig bekende methoden. Als dit aanvaarden van aansprakelijkheid voor ons geval van overwegende invloed is, valt het te verwachten, dat de invloed van de zuivelcoöperatie op de bedrijfsvoering aanmerkelijk groter is dan van de aankoopcoöperatie; het is immers bekend, dat de investeringen in een zuivelfabriek per lid aanmerkelijk groter zijn dan in een aankoopcoöperatie. Uit tabel 17 blijkt echter, dat het omgekeerde het geval is; ook in Benschop, Bedum en Buren en Zoelen, waar de aankoopcoöperatie meer leden heeft dan de zuivelcoöperatie.

Veel aankoopcoöperaties verwijzen de boeren, die crediet nodig hebben naar de boerenleenbank, terwijl de particuliere handelaars vaak ~~wel zelf~~ crediet verlenen. Dit kan ook tot gevolg hebben, dat in het algemeen de boeren met een betere financiële positie lid worden van de aankoopcoöperatie. De zuivelfabrieken geven vrijwel nooit crediet aan hun leden, zodat hiermee het verschil tussen de zuivelcoöperaties en de aankoopcoöperaties misschien ten dele verklaard zou kunnen worden.

ABMA, FRANSSENS en HOFSTEE (1956) vonden, dat de leden van de aankoopcoöperatie in de regel sociaal actiever zijn dan de niet-leden. Ook in Woudenberg vonden wij, dat de boeren, die bij een coöperatie kopen, vaak een modernere levensstijl hebben dan zij, die van de zelfstandige handel kopen (v.d. BAN, 1953). Het is waarschijnlijk, dat sociale activiteit en een moderne levensstijl

gepaard gaan met een op de buitenwereld gerichte belangstelling, waardoor men meer in contact komt met nieuwe methoden en eerder bereid is crediet te nemen voor bedrijfsverbeteringen.

De zelfstandige veevoederhandelaren hebben vaak betrekkelijk kleine zaken en onderhouden persoonlijke relaties met hun klanten. De bereidheid om een dergelijke relatie niet aan te knopen of te verbreken en naar coöperatie te gaan kan wijzen op een rationele levenshouding (ABMA, FRANSSENS en HOFSTEE, 1956). De particuliere zuivelfabrieken zijn, evenals de coöperatieve, grote ondernemingen en onderhouden geen persoonlijke, gemoeidelijke relaties met hun leveranciers, zodat dit misschien ook het verschil tussen de aankoopcoöperatie en de zuivelcoöperatie wat betreft de besproken correlaties kan verklaren.

3.10. *Funcities is organisaties*

De boeren, die een functie bekleden in het bestuur van één of meer organisaties, hebben hierdoor meer contacten buiten hun bedrijf, terwijl zij in het algemeen een betere ontwikkeling zullen hebben, dan zij die geen functie bekleden. Uit tabel 19 blijkt dan ook, dat zij in het algemeen een modernere bedrijfsvoering hebben. Men heeft wel eens verondersteld, dat de functies in de kerk of in een openbaar lichaam traditioneel vervuld worden door bepaalde vooraanstaande families, terwijl men voor de andere functies de boeren meer op grond van hun bekwaamheid tracht te kiezen. Dit wordt door deze cijfers niet bevestigd, al zijn er voor de beoordeling door de assistent wel aanwijzingen in deze richting.

	Oordeel			Score			% contact		
	Funcities		Geen func-ties	Funcities		Geen func-ties	Func-ties		Geen func-ties
	I	II		I	II		I	II	
Rauwerderhem	3.10	2.88	2.89	3.13	2.97	3.31	46	53	38
Hazerswoude	2.96	2.82	3.28	2.62	2.74	3.38	81	82	64
Ilpendam				3.18	2.40	3.29	47	62	51
Benschop		2.67	3.27		2.48	3.20		69	47
Hoornaar e. a.	2.91	2.86	3.27	2.68	2.72	3.36	91	84	67
Bedum				2.82	2.55	3.07	68	65	30
Oostdongeradeel	2.63	2.56	2.89	2.63	2.64	3.18	58	50	41
Buren en Zoelen	3.00	2.83	2.72	2.71	2.87	3.15	52	56	44
Onbetrouwbaarheid verschil functie - geen functies (tekentoets)					1%			1%	

Tabel 19

Oordeel van de assistent, „score” en contact met de rayon-assistent naar het bekleden van een functie in de kerk of een openbaar lichaam (I) of in een andere organisatie (II).

Opvallend is, dat in Buren en Zoelen de functionarissen door de assistent als minder goede boeren worden beoordeeld. Men zou kunnen veronderstellen, dat hier de functionarissen in mindere mate dan elders worden gekozen op grond van hun persoonlijke capaciteiten, maar meer op grond van het aanzien, dat hun familie van ouds geniet. Een dergelijke conclusie kan echter niet op grond van deze waarnemingen worden getrokken, daar het verschil ook aan toeval bij de keuze van de steekproef kan worden toegeschreven (onbetrouwbaarheid χ^2 -toets $P = 0.3$).

In het algemeen zullen de boeren, die een functie bekleden, natuurlijk meer contact hebben met andere boeren en meer invloed hebben op hun bedrijfsvoering dan de „gewone” boeren. De RLVD heeft niet genoeg personeel om met alle boeren geregeld persoonlijk contact te kunnen houden. Het is daarom gewenst, dat zij zoveel mogelijk contact houdt met de boeren, die een grote invloed hebben in hun omgeving, teneinde op deze wijze alle lagen van de boerenbevolking te bereiken. Vaak hebben de functionarissen echter vooral contact in de relatief hogere maatschappelijke lagen. Bij een onderzoek hiernaar vond CONSTANDSE (1954) onder de boeren in Kamerik drie „standen”, die vooral van belang zijn omdat de meeste boeren vooral op bezoek gaan of bezoek ontvangen van boeren uit hun eigen „stand”. Verschillende boeren uit de hoogste stand bekleedden meer dan één functie, zodat het aantal functies, dat door deze stand vervuld werd, 116% was van het aantal boeren. In de laagste stand was dit slechts 23%. Behalve met de functionarissen zal de RLVD daarom contact moeten zoeken met de informele leiders, vooral onder de lagere standen. Deze informele „local leaders” zal men met daarvoor geëigende methoden op moeten sporen; vaak zijn deze mensen zich zelf niet bewust, dat zij buitengewoon veel contact hebben met andere boeren en hierdoor een grote invloed kunnen uitoefenen.

3.11. *Kerkelijke gezindte*

Uit tabel 20 blijkt, dat er aanzienlijke verschillen bestaan tussen de leden van verschillende kerkgenootschappen. Dergelijke verschillen blijken ook te bestaan tussen de leden van de verschillende standsorganisaties.

Als Gereformeerd zijn hier ook geteld de Christelijk Gereformeerden en de Oud-Gereformeerden, als Ned. Hervormd ook de leden van de Gereformeerde Bond en als Vrijzinnig de Doopsgezinden en de Lutheranen en die Hervormden, die uitdrukkelijk verklaarden Vrijzinnig te zijn.

Bij toepassing van de χ^2 -toets blijkt het niet waarschijnlijk te zijn, dat de verschillen tussen de kerkgenootschappen en standsorganisaties volledig aan toeval kunnen worden toegeschreven: Benschop: oordeel verschil N.H. -R.K. $P < 0.01$; IJpendam: score verschil N.H. -R.K. $P < 0.01$; Oostdongeradeel: score verschil lid Fr. Mij. -Lid C.B.T.B. $P < 0.02$.

Men ziet echter, dat de leden van geen enkel kerkgenootschap overal modern of overal ouderwets blijken te zijn. Blijkbaar zijn

	Oordeel	Aantal	Score	% contact	Aantal
Rauwerderhem					
Gereformeerd	2. 71	21	3. 40	70	10
Ned. Hervormd	2. 89	63	3. 15	40	53
Rooms Katholiek	2. 86	14			9
Vrijzinnig	3. 25	24	3. 23	30	22
Buiten kerkelijk	2. 81	16	2. 83	50	12
Ilpendam					
Ned. Hervormd			3. 49	54	45
Rooms Katholiek			2. 54	54	26
Vrijzinnig +					
Buiten kerkelijk			3. 21	53	19
Hazerswoude					
Gereformeerd	2. 83	23	3. 50	69	12
Ned. Hervormd	3. 03	34	3. 28	81	32
Rooms Katholiek	3. 25	69	2. 91	66	53
Benschop					
Gereformeerd	2. 70	10			8
Ned. Hervormd	3. 54	76	3. 07	51	57
Rooms Katholiek	2. 98	45	2. 93	50	30
Hoornaar e. a.					
Gereformeerd	3. 52	21	2. 90	90	21
Ned. Hervormd	2. 96	73	3. 11	72	73
Vrijzinnig	3. 19	26	3. 28	73	26
Bedum					
Gereformeerd			2. 98	39	59
Ned. Hervormd			3. 00	29	14
Vrijzinnig +					
Buiten kerkelijk			2. 87	67	14
Oostdongeradeel					
Gereformeerd	2. 85	131	3. 12	44	82
Ned. Hervormd	2. 88	66	2. 94	51	40
Buren en Zoelen					
Vrijwel allen					
Ned. Hervormd					

Tabel 20
Oordeel van de assistent, „score” en contact met de
rayonassistent naar kerkelijke gezindte.

secundaire factoren, die regionaal met bepaalde geloofsopvattingen samenhangen, van meer betekenis dan het lidmaatschap van een kerkgenootschap als zodanig. Het is een bekend sociologisch verschijnsel, dat een minderheidspositie een groep vaak prikkelt tot een grote activiteit. De moderniteit van de Katholieken in Benschop en Ilpendam, van de Vrijzinnigen en Buiten-Kerkelijken in Bedum en van de leden van de Friesche Maatschappij in Oostdongeradeel wijst er op, dat deze minderheids-

positie ook voor de bedrijfsvoering van belang is. In dat laatste geval moet men echter in aanmerking nemen, dat de leden van de Friesche Maatschappij hier in het algemeen grotere bedrijven hebben dan de leden van de C.B.T.B.

In Rauwerderhem hebben de Gereformeerden veel meer contact met de rayonassistent dan de anderen. Wij kregen de indruk, dat de C.B.T.B. hier door zijn geringer aantal leden in activiteit niet kan concurreren met de Friesche Maatschappij (resp. 11 en 80 leden onder de geënquêteerden). Hierdoor hebben vooral de Gereformeerden belangstelling voor de vereniging voor bedrijfsvoorlichting. Sommige Vrijzinnigen willen nu geen lid van deze vereniging worden, omdat de meeste leden hiervan Gereformeerd zijn. In Hoornaar daarentegen wil een aantal leden van de C.B.T.B. geen lid worden van de vereniging voor bedrijfsvoorlichting, omdat een groot deel van de leden daarvan lid is van de Hollandse Maatschappij van Landbouw.

KRUIJT (1943) heeft erop gewezen, dat de invloed van het Protestantse geloof op het economisch gedrag niet bij alle groepen van Protestanten gelijk is. Bij sommige groepen van hyper orthodoxen is de leer van de uitverkiezing geworden tot een geloof aan het noodlot. De leden van deze groepen hebben zeer weinig zelfvertrouwen en durven daardoor weinig verantwoordelijkheid te aanvaarden, wat remmend werkt op de economische vooruitgang. Het gaat hier dus om de piëtistisch of bevindelijk ingestelde groepen, die men o.a. in de Westelijke Bommelerwaard, de Neder-Betuwe, de Lekstreek in Zuid-Holland, Arnemuiden, Tholen, St. Philipsland en Goeree-Overflakkee. Alhoewel men de Ned. Hervormden niet naar deze extreme groepen mag beoordelen, vertoont de orthodox Hervormde bevolking toch ook in sommige andere gebieden geen grote economische activiteit. Het Calvinisme is hier blijkbaar verstard tot een traditionalisme naar leer en levenswandel.

Geheel anders ziet KRUIJT dit bij de Neo-Calvinistische Gereformeerde Kerken. Hier heeft KUYPER door zijn kerkelijke, wetenschappelijke en politieke arbeid het Calvinistische volksdeel uit de verstarring en de achterlijkheid geleid en vertrouwd gemaakt met het moderne leven en de moderne cultuur. Veel leden van de Gereformeerde kerken vertonen een actieve geest op economisch gebied.

De vrijzinnige geloofsopvatting, zowel binnen als buiten de Ned. Hervormde Kerk, gaat volgens KRUIJT veelal gepaard met een sterk individualisme en onderstelt een zekere mate van intellectualisme. De optimistische inslag, die deze richting steeds vertoont, kan moeilijk de maatschappelijk misdeelden aantrekken, maar eerder de hogere maatschappelijke lagen. Men kan waarschijnlijk niet zeggen, dat de geloofsovertuiging van deze groep een sterke invloed heeft gehad op het economisch gedrag. Veel eerder heeft omgekeerd deze geloofsovertuiging een bijzondere aantrekkingskracht voor personen met rationele economische opvattingen.

Bij het Katholieke volksdeel wijst KRUIJT op de geringere neiging tot zelfstandigheid en de zwakkere zucht tot kritiek. In vergelijking met de Brabantse zandgronden zegt men wel van de

overwegend Protestantse kleilanden boven de Langstraat: „Hier tiert de geest tot kritiek meer, de bevolking neemt niet zo gemakkelijk iets aan, onderzoekt scherper en verzet zich eerder”.

Men kan zich afvragen in hoeverre deze opvatting van KRUIJT t. a. v. het verband tussen geloofsovertuiging en economisch gedrag onze cijfers kan verklaren. Duidelijke aanwijzingen geeft ons materiaal hiervoor niet; in het bijzonder lijkt het niet mogelijk hiermee te verklaren, waardoor niet steeds onder de leden van hetzelfde kerkgenootschap de meest vooruitstrevende boeren worden gevonden. Wel wezen wij reeds op de betekenis van een minderheidspositie, waarin een bepaalde groep kan verkeren. Een moderne bedrijfsvoering bij de Katholieke boeren vindt men vermoedelijk vooral daar, waar een nauw samengaan bestaat tussen landbouwvoorlichting en -onderwijs en de stimulerende activiteit van Boerenbond en geestelijkheid. Wij hebben overigens de indruk, dat het zelfstandig en kritisch denken onder de Katholieke boeren de laatste tijd snel tot ontwikkeling komt.

De Gereformeerden en Vrijzinnigen blijken minder duidelijk vooruitstrevend te zijn dan men op grond van het voorgaande zou verwachten. Wat de Gereformeerden betreft hebben wij de indruk, dat dit gedeeltelijk veroorzaakt wordt, doordat onder hen, met name in Hoornaar e. a., ook piëtistisch ingestelde groepen voorkomen.

Het lijkt in ieder geval gewenst bij een volgend onderzoek niet alleen te letten op het lidmaatschap van een kerkgenootschap, maar vooral ook op de wezenlijke geloofsovertuiging. Dit maakt het waarschijnlijk mogelijk de theorieën over de invloed van het geloof op het economisch gedrag nader te toetsen.

3.12. *Levensstijl*

Er is in Nederland tot nu toe geen sociometrische schaal ontworpen om de levensstijl min of meer exact te meten en dit is bij dit onderzoek dan ook niet gebeurd. Wel zijn echter enkele vragen gesteld, die iets zeggen omtrent de „moderniteit” van deze levensstijl o. a. het lidmaatschap van de boerin van een landelijke vrouwenorganisatie, zoals de Boerinnenbonden en de Ned. Vereniging voor Huisvrouwen (verder genoemd Plattelandsvrouwen); het wassen met een wasmachine of het laten wassen door een wasserij (= modern wassen) en het bezoek van de boer en/of zijn vrouw aan bioscoop, schouwburg e. d. voorstellingen in de stad.

Uit tabel 21 blijkt, dat de boeren wier gezinnen een moderne levensstijl vertonen sneller nieuwe landbouwmethoden toepassen dan boeren met gezinnen die een traditionele levensstijl vertonen. Opmerkelijk is hierbij, dat het bezoek aan uitvoeringen in de stad geen verband toont met het oordeel van de assistent, terwijl het verband met de score van de enquête zeer duidelijk is.

Ten dele kan misschien dit verband tussen levensstijl en bedrijfsvoering verklaard worden, doordat een boer met een moderne bedrijfsvoering waarschijnlijk meer verdient dan een boer met een ouderwetse bedrijfsvoering en daardoor meer kan uitgeven voor zijn levensonderhoud. Waarschijnlijk is deze verklarings-

	Oordeel	Score	% contact
Rauwerderhem			
Plattelandsvrouwen: lid	2.98	2.96	46
niet-lid	2.84	3.41	40
Modern wassen	3.06	2.79	44
Niet modern wassen	2.84	3.36	43
Bezoekt uitvoeringen in de stad	2.92	2.96	43
Geen uitvoeringen in de stad	2.89	3.58	44
IJpendam			
Plattelandsvrouwen: lid		2.93	67
niet-lid		3.17	48
Modern wassen		2.94	
Niet modern wassen		3.68	
Bezoekt uitvoeringen in de stad		3.00	57
Geen uitvoeringen in de stad		3.22	49
Hazerswoude			
Plattelandsvrouwen: lid	3.13	2.93	75
niet-lid	3.09	3.13	70
Modern wassen	2.91	2.82	
Niet modern wassen	3.46	3.69	
Bezoekt uitvoeringen in de stad	3.12	2.77	75
Geen uitvoeringen in de stad	3.07	3.42	67
Benschop			
Plattelandsvrouwen: lid	2.73	2.68	58
niet-lid	3.29	3.13	52
Modern wassen	2.86	2.65	
Niet modern wassen	3.40	3.37	
Bezoekt uitvoeringen in de stad	2.79	2.54	58
Geen uitvoeringen in de stad	3.24	3.13	52
Hoornaar e. a.			
Plattelandsvrouwen: lid	3.04	2.50	89
niet-lid	3.11	3.29	71
Modern wassen	3.05	2.77	
Niet modern wassen	3.15	3.50	
Bezoekt uitvoeringen in de stad	3.28	2.79	93
Geen uitvoeringen in de stad	3.07	3.15	73
Bedum			
Plattelandsvrouwen: lid		2.58	42
niet-lid		3.03	42
Modern wassen		2.70	
Niet modern wassen		3.08	
Bezoekt uitvoeringen in de stad		2.67	64
Geen uitvoeringen in de stad		3.18	27
Oostdongeradeel			
Plattelandsvrouwen: lid	2.42	2.38	63
niet-lid	2.89	3.21	41
Modern wassen	2.58	2.69	
Niet modern wassen	2.86	3.13	
Bezoekt uitvoeringen in de stad	2.57	2.45	65
Geen uitvoeringen in de stad	2.89	3.25	38

	Oordeel	Score	% contact
Buren en Zoelen			
Plattelandsvrouwen: lid	2.29	2.40	75
niet-lid	2.95	3.15	42
Modern wassen	2.70	2.73	
Niet modern wassen	2.84	3.15	
Bezoekt uitvoeringen in de stad	2.82	2.82	67
Geen uitvoeringen in de stad	2.78	3.22	29
Onbetrouwbaarheid (tekentoets)			
Plattelandsvrouwen		1%	5%
Wassen		1%	
Bezoek uitvoeringen in de stad		1%	10%

Tabel 21

Oordeel van de assistent, „score” en contact met de rayon-assistent naar de relaties van de boerin met een landelijke vrouwenorganisatie, de wijze, waarop zij de was doet en het bezoek van de boer en/of zijn vrouw aan uitvoeringen in de stad.

wijze echter niet voldoende. Iemand, die op sommige gebieden moderne opvattingen heeft zal die in de regel op andere gebieden ook hebben. Dit wil dus zeggen, dat een moderne stijl van leven waarschijnlijk een uiting is van een modern cultuurpatroon, dat het hele geestesleven van de mens omvat. In het voorgaande is er reeds herhaaldelijk op gedoeld, dat als uitingen van een dergelijk cultuurpatroon ook moeten worden gezien: een rationeel streven naar een hoog inkomen en belangstelling voor zaken buiten eigen dorp of streek. HOFSTEE (1953) heeft erop gewezen, dat de bedrijfsvoering van de boer voor een groot deel bepaald wordt door de heersende normen en opvattingen van de groep, waarin hij leeft. Dit geldt zeker ook voor de kleinste groep, waarin hij leeft en die hem intensief beïnvloedt, n.l. zijn eigen gezin. Als dit gezin als geheel een moderne instelling heeft, zal dit dus ook doorwerken in de bedrijfsvoering van de boer.

Dit alles wil dus zeggen, dat door een bewuste of onbewuste beïnvloeding van het totale cultuurpatroon van een gezin de invoering van nieuwe landbouwmethoden kan worden versneld, terwijl omgekeerd de invoering van nieuwe landbouwmethoden het hele cultuurpatroon kan beïnvloeden. Een bewuste beïnvloeding zonder een grondig inzicht in dit cultuurpatroon is echter vrijwel onmogelijk, terwijl een onbewuste beïnvloeding tot onverwachte en misschien zelfs ongewenste nevengevolgen kan leiden. Inzicht in dit cultuurpatroon is voor een goede voorlichting feitelijk noodzakelijk.

Het is van belang erop te wijzen, dat zoals uit talrijke Amerikaanse onderzoekingen is gebleken, er een nauw verband bestaat tussen de levensstijl en de plaats van het betreffende individu op de maatschappelijke ladder (LOOMIS and BEEGLE, 1951, pag. 354). Het onderzoek van CONSTANDSE (1954) wijst erop, dat dit

ook voor Nederland geldt. Enerzijds nu is het een bekend sociologisch verschijnsel, dat men sneller het voorbeeld van een hogere maatschappelijke laag volgt dan van een lagere. Soms is dit zelfs zo sterk; dat een lagere maatschappelijke laag een bedrijfsstijl overneemt, die niet past bij eigen omstandigheden. Anderzijds echter hebben de boeren vooral contact met de boeren van hun eigen maatschappelijke laag, terwijl nieuwe methoden vaak pas toegepast worden na persoonlijk contact met een boer, die dit reeds eerder gedaan heeft. Dit wijst in de richting, dat het gewenst is, dat de Rijkslandbouwvoorlichtingsdienst contact heeft met alle maatschappelijke lagen onder de boerensamenleving, maar vooral met de hogere. De cijfers wijzen erop, dat dit laatste in het algemeen wel het geval is en men zich eerder moet afvragen, of men de lagere lagen in voldoende mate raakt, omdat zoals gezegd het contact tussen de verschillende lagen vaak toch nog beperkt is.

Hoofdstuk 4

SAMENVATTING

Getracht is na te gaan, waardoor de éne boer sneller nieuwe methoden toepast dan de andere in een aantal gemeenten met overwegend weide- en gemengde bedrijven op veen- en kleigrond. Hiervoor is aan de hand van een voor een ander doel gehouden enquête onderzocht in welke kenmerken en eigenschappen de vooruitstrevende boeren zich onderscheiden van de minder voorstrevenden.

Vooruitstrevende boeren werden vooral gevonden onder boeren, die

1. geen nevenberoep uitoefenen,
2. een bedrijf groter dan 10 ha hebben,
3. een gemengd of akkerbouwbedrijf hebben,
4. landbouwonderwijs gevolgd hebben, in het bijzonder een landbouwwinterschool,
5. lid zijn van
 - a. een standsorganisatie,
 - b. een vereniging voor bedrijfsvoorlichting,
 - c. een rundveestamboek,
 - d. een aankoop- en/of zuivelcoöperatie,
6. een bestuursfunctie bekleden,
7. een gezin met een moderne, stedelijke levensstijl hebben en
8. waarschijnlijk ook, die waarvan verscheidene zoons thuis meewerken.

De invloed van de bedrijfsgrootte was niet meer aantoonbaar na uitschakeling van de invloed van landbouwonderwijs en standsorganisatie. De invloed van het landbouwonderwijs bleef aantoonbaar na uitschakeling van de invloed van bedrijfsgrootte en van de aankoopcoöperatie en die van de relatie met de aankoopcoöperatie, na uitschakeling van landbouwonderwijs en standsorganisatie. De invloed van het lidmaatschap van een standsorganisatie was nog zeer duidelijk, als de bedrijfsgrootte, het landbouwonderwijs en het lidmaatschap van een aankoopcoöperatie constant gehouden werden.

De invloed van het lidmaatschap van de verschillende kerkgenootschappen, van de geboorteplaats van de boer en van de tijd, dat de boer bedrijfshoofd is, was niet in alle onderzochte gemeenten gelijk. Van pacht en eigendom kon geen invloed aangetoond worden.

Bij een onderzoek van COTTAM en MANGUS (1942) bleek een nauwe correlatie te bestaan tussen materiaal levenspeil, deelneming aan het verenigingsleven en maatschappelijke aanpassing bij een groep boeren in Ohio. Om deze maatschappelijke aanpassing te meten gingen zij na in hoeverre de boeren tevreden waren met opvoeding, economische zekerheid, huisvesting, ontspanningsmogelijkheden, landbouwbedrijf enz. Men krijgt uit ons on-

derzoek de indruk, dat een dergelijk verband ook in Nederland gevonden wordt, al is het bewijs voor wat betreft de maatschappelijke aanpassing zwak. Bovendien blijkt dit complex van verschijnselen in de onderzochte gemeenten een verband te vertonen met de moderniteit van de bedrijfsvoering. Het hele moderne cultuurpatroon is vermoedelijk een eenheid, waarvan de delen elkaar onderling beïnvloeden. Men kan dus moeilijk zeggen of boeren, omdat zij een modern cultuurpatroon hebben lid zijn geworden van verschillende verenigingen, bestuursfuncties zijn gaan bekleden, landbouwonderwijs hebben gevolgd e.d. of dat zij omgekeerd hierdoor een modern cultuurpatroon hebben gekregen. Gewoonlijk zal zowel het één als het ander het geval zijn. De invoering van nieuwe landbouwmethoden kan waarschijnlijk versneld worden door een modernisering van het hele cultuurpatroon. Enkele aspecten van het moderne cultuurpatroon zijn waarschijnlijk een rationeel streven naar een hoog inkomen en een grote belangstelling voor zaken buiten hun eigen bedrijf en hun eigen dorp. Als inderdaad de weinig moderne boeren ontevreden blijken te zijn met hun maatschappelijke situatie, kan het van belang zijn om hun bij de voorlichting niet de indruk te geven, dat hun iets wordt „voorgeschreven”. Deze ontevredenheid kan waarschijnlijk verminderd worden, als zij zelf in groepsdiscussies e.d. actief meezoeken naar mogelijkheden om hun toestand te verbeteren.

Voor de beoordeling van de moderniteit van de bedrijfsvoering zijn drie maatstaven gebruikt: een beoordeling van de bedrijfsleiding door de rayonassistent van de Rijkslandvrouvoorlichtingsdienst, een score, die is toegekend op grond van de vragen in de gebruikte enquête over de bedrijfsvoering en het contact van de boer met de rayonassistent. Tussen deze drie maatstaven onderling blijkt een duidelijk verband te bestaan.

De score van de enquête vertoont in deze weidegebieden in het algemeen een nauwer verband met de verschillende sociale factoren dan de beoordeling van de bedrijfsleiding door de assistenten, of het contact met deze assistent. Waarschijnlijk wordt dit veroorzaakt, doordat bij de score van de enquête alleen is gelet op de toepassing van nieuwe landbouwmethoden, terwijl bij beoordeling volgens de beide andere maatstaven meer factoren een rol spelen.

Bijlage I

STATISTISCHE METHODEN

In deze studie is aangetoond, dat van de geënquêteerde boeren de leden van een standsorganisatie een modernere bedrijfsvoering hebben dan de niet-leden. Dit wil natuurlijk niet zeggen, dat elk lid van een standsorganisatie een modernere bedrijfsvoering heeft dan elk niet-lid, maar slechts, dat onder de leden van standsorganisaties verhoudingsgewijs meer moderne boeren voorkomen dan onder de niet-leden. Van belang is nu de vraag: hoe is dit met de groep als geheel, waaruit een steekproef is gekozen om te enquêteren? Met zekerheid is hieromtrent niets te zeggen, maar wel kan vaak gezegd worden, hoe groot de kans is, dat een verschil, zoals wij dat vonden, veroorzaakt wordt door toeval bij de keuze van de steekproef en niet door de aanwezigheid van een verschil in de gehele groep. Wij kunnen dus berekenen hoe groot de kans is, dat ten onrechte de conclusie wordt getrokken, dat er verschil is in moderniteit van de bedrijfsvoering tussen leden en niet-leden van standsorganisaties. Voor dergelijke problemen is gebruik gemaakt van de tekentoets en de chi-kwadraat-toets (DIXON and MASSEY 1951).

Als een betrouwbare relatie gevonden is, dan bewijst dit nog niet, dat er een oorzakelijk verband bestaat. Het is immers ook mogelijk, dat beide factoren van de relatie door éénzelfde derde factor beïnvloed worden. Het is bijv. gebleken, dat er een duidelijke correlatie bestaat tussen het aantal woorden, dat de dominee gebruikt bij de preek op Oudejaarsavond in de Grote Kerk in Cambridge en de kindersterfte in het daarop volgend jaar in Kenia. Het is echter duidelijk, dat hiertussen geen oorzakelijk verband bestaat.

Het is logisch, dat als in een aantal gemeenten hetzelfde verband gevonden is, dit de kans vergroot, dat dit verband ook geldt voor alle gemeenten met een overeenkomstige structuur gezamenlijk. Als in 6 gemeenten hetzelfde verband is gevonden en in geen gemeente een tegengesteld verband, dan is er volgens de tekentoets minder dan 5% kans, dat dit verschil aan toeval toegeschreven kan worden; onder aan de tabel staat dan onbetrouwbaarheid (tekentoets) 5%. Als in alle 3 gemeenten het teken van het verschil gelijk is, dan is de onbetrouwbaarheid minder dan 1%; maar als in slechts 1 van de 8 gemeenten een tegengesteld verband is gevonden, dan is deze minder dan 10%. Deze methode heeft het voordeel, dat hij zeer eenvoudig is; men behoeft hiervoor geen berekeningen te maken.

Bij de toepassing van de χ^2 -toets is op advies van Ir L. C. A. CORSTEN van de Afd. Wiskunde van de Landbouwhogeschool in enkele gevallen wat afgeweken van de door DIXON en MASSEY beschreven methode. Deze methode kan n.l. ook toegepast worden

als in verschillende gemeenten dezelfde relatie onderzocht is, door de χ^2 -en en de vrijheidsgraden van elk van deze gemeenten bij elkaar op te tellen. Daar er hier steeds meer dan 1 vrijheidsgraad was, was het niet nodig om de eis van minstens 5 waarnemingen per cel te blijven stellen. De χ^2 -toets houdt geen rekening met de richting van de gevonden verschillen. Als dus in één plaats is gevonden, dat de Katholieke boeren meer contact hebben met de rayonassistent dan de Protestante en in een andere plaats, dat zij minder contact hebben, dan kan met de χ^2 -toets blijken, dat het onwaarschijnlijk is, dat deze verschillen aan toeval kunnen worden toegeschreven. Op grond van deze conclusie is het echter niet mogelijk te zeggen, welke boeren nu het meeste contact met de rayonassistent hebben, de Protestante of de Katholieke. In dergelijke gevallen is dus van de χ^2 -toets geen gebruik gemaakt.

Voor de berekening van het gemiddelde oordeel en de gemiddelde score is aangenomen, dat de afstanden tussen de verschillende kwaliteitsklassen gelijk zijn; dit kan echter niet bewezen worden. Het zou dan ook juister zijn geweest om het aantal waarnemingen in alle kwaliteitsklassen te vermelden, maar dit leverde technische moeilijkheden op. De betreffende gegevens liggen echter voor belangstellenden ter inzage op de Afd. Sociologie en Sociografie. Voor de toepassing van de χ^2 -toets is uitgegaan van de aantallen in de afzonderlijke kwaliteitsklassen, voor de teken-toets echter van de vermelde gemiddelden.

Algemeen vormend onderwijs

	Oordeel		Score + contact	
	l. o.	verder	l. o.	verder
Rauwerderhem	82	18	88	19
IJpendam			95	3
Hazerswoude	74	11	84	13
Benschop	80	5	90	5
Hoornaar e. a.	107	13	109	13
Bedum			69	18
Oostdongeradeel	106	12	118	12
Buren en Zoelen	76	10	89	12

Tabel 10

Standorganisaties

	Oordeel		Score + contact	
	leden	niet-leden	leden	niet-leden
Rauwerderhem	120	11	100	7
IJpendam			66	32
Hazerswoude	102	23	83	14
Benschop	85	46	69	26
Hoornaar e. a.	82	38	82	40
Bedum			53	35
Oostdongeradeel	133	78	94	36
Buren en Zoelen	74	156	39	62

Tabel 11

Proefvelden

	Bezoekers	Niet-bezoekers
Rauwerderhem	44	56
Hazerswoude	28	57
Benschop	35	57
Oostdongeradeel	44	74
Buren en Zoelen	26	70

Tabel 13

	Oordeel + score	
	lezers	niet lezers
Rauwerderhem	3	4
IJpendam	13	18
Hazerswoude	14	0
Benschop	17	9
Hoornaar e. a.	22	18
Bedum	16	18
Oostdongeradeel	14	22
Buren en Zoelen	27	34

Tabel 14

Geboorte gemeente

	Oordeel			Score		
	enquête ge- meente	aangren- zende gemeen- te	elders	enquête ge- meente	aangren- zende gemeen- te	elders
Rauwerderhem	59	50	29	41	43	22
Ilpendam				31	16	50
Hazerswoude	81	11	34	64	11	25
Benschop	75	10	46	62	8	33
Hoornaar e. a.	83	16	21	84	17	21
Bedum				42	21	25
Oostdongeradeel	174	16	21	113	6	10
Buren en Zoelen	151	42	33	68	19	13

Tabel 15

Bedrijfsvoorlichting

Rundveestamboek

	Oordeel		Score + contact		Oordeel		Score + contact	
	le- den	niet- leden	le- den	niet- leden	le- den	niet- leden	le- den	niet- leden
Rauwerderhem	13	125	8	98	92	46	76	30
Ilpendam			33	64	33	64	15	82
Hazerswoude	84	42	63	34	28	98	23	74
Benschop	42	86	40	55	13	115	9	86
Hoornaar e. a.	8	112	8	113	47	73	47	74
Bedum		niet aanwezig					33	54
Oostdongeradeel		niet aanwezig			77	134	57	72
Buren en Zoelen		niet aanwezig			21	209	9	91

Tabel 16

Coöperaties

	Oordeel				Score + contact			
	aankoop		zuivel		aankoop		zuivel	
	le- den	niet- leden	le- den	niet- leden	le- den	niet- leden	le- den	niet- leden
Rauwerderhem	42	96	104	34	32	74	78	28
Ilpendam					26	71	86	11
Hazerswoude	33	93	78	48	26	71	57	40
Benschop	43	88	30	101	34	61	28	67
Hoornaar e. a.	23	97	42	78	23	98	43	78
Bedum					53	34	49	38
Oostdongeradeel	12	199	140	71	11	119	90	39
Buren en Zoelen	52	178	57	173	26	74	23	77

Tabel 17

Functies

	Oordeel			Score + contact		
	Functies		Geen functies	Functies		Geen functies
	I	II		I	II	
Rauwerderhem	21	33	61	23	36	61
IJpendam				14	20	69
Hazerswoude	23	28	50	23	27	60
Benschop	10	24	64	10	25	66
Hoornaar e. a.	35	44	67	35	44	69
Bedum				28	20	54
Oostdongeradeel	30	27	72	30	28	82
Buren en Zoelen	20	23	51	21	24	66

Tabel 19

Levensstijl

	Oordeel		Score + contact	
	Wel (lid)	Niet (lid)	Wel (lid)	Niet (lid)
Rauwerderhem				
Plattelandsvrouwen	50	50	55	51
Modern wassen	32	68	34	72
Bezoekt uitvoeringen	65	35	68	38
IJpendam				
Plattelandsvrouwen			15	82
Modern wassen			72	25
Bezoekt uitvoeringen			38	59
Hazerswoude				
Plattelandsvrouwen	15	70	15	82
Modern wassen	57	28	65	32
Bezoekt uitvoeringen	42	43	47	50
Benschop				
Plattelandsvrouwen	30	62	31	64
Modern wassen	50	42	52	43
Bezoekt uitvoeringen	24	68	24	71
Hoornaar e. a.				
Plattelandsvrouwen	27	93	28	93
Modern wassen	64	56	65	56
Bezoekt uitvoeringen	14	106	14	107
Bedum				
Plattelandsvrouwen			12	75
Modern wassen			27	60
Bezoekt uitvoeringen			36	51
Oostdongeradeel				
Plattelandsvrouwen	29	89	32	97
Modern wassen	38	80	39	90
Bezoekt uitvoeringen	37	81	40	89
Buren en Zoelen				
Plattelandsvrouwen	14	72	15	85
Modern wassen	23	63	26	74
Bezoekt uitvoeringen	40	46	45	55

Tabel 21

Bijlage III

SAMENSTELLINGEN VAN DE GROEPEN, DIE VERGELEKEN ZIJN, TERWIJL VERSCHEIDENE VERKLARENDE FACTOREN CONSTANT ZIJN GEHOUDEN

In de beide vergeleken groepen is het aantal waarnemingen in elke gemeente gelijk; bovendien is in elke gemeente het aantal waarnemingen van de constant gehouden factoren gelijk. Voor de bedrijfsgrootte zijn in Rauwerderhem dus bijv. 21 bedrijven groter dan 10 ha vergeleken met 21 bedrijven kleiner dan 10 ha, hiervan zijn in beide groepen 19 leden van een standsorganisatie en 1 niet-lid. Bij deze vergelijking zijn dus 3 bedrijven kleiner dan 10 ha en 62 bedrijven groter dan 10 ha uitgeschakeld; deze bedrijven zijn zoveel mogelijk volgens toeval gekozen.

	Bedrijven kleiner dan 10 ha	Bedrijven groter dan 10 ha	Vergeleken groepen
Lid standsorganisatie	81	321	81
Lager landbouwonderwijs	46	218	39
L.W.S. of M.L.S.	0	22	0
Rauwerderhem	24	83	21
Ilpendam	42	57	36
Hazerswoude	16	82	12
Benschop	24	71	24
Hoornaar e. a.	41	81	31
Totaal	147	374	124

Tabel 4

Samenstelling van de voor de bedrijfsgrootte vergeleken groepen.

	Geen landbouw- onderwijs	Lager landbouw- onderwijs	Vergeleken groepen
Bedrijfsgrootte: 1 - 5 ha	26	12	12
5 - 10 ha	74	35	33
10 - 15 ha	42	58	33
15 - 30 ha	79	149	72
meer dan 30 ha	10	12	8
Lid standsorganisatie	154	226	125
Lid aankoopcoöperatie	56	81	43
Rauwerderhem	38	54	26
Ilpendam	60	38	34
Hazerswoude	34	61	26
Benschop	27	67	26
Hoornaar e. a.	72	46	46
Totaal	231	266	158

Tabel 9

Samenstelling van de voor het landbouwonderwijs
vergeleken groepen.

	leden	niet-leden	Vergeleken groepen
Bedrijfsgrootte: 1 - 5 ha	13	26	9
5 - 10 ha	70	39	37
10 - 15 ha	78	23	23
15 - 30 ha	212	27	27
meer dan 30 ha	28	3	3
Lager landbouwonderwijs	228	40	35
L. W. S. en M. L. S.	22	0	0
Lid aankoopcoöperatie	123	20	19
Rauwerderhem	100	7	7
Ilpendam	66	32	25
Hazerswoude	84	14	10
Benschop	69	26	25
Hoornaar e. a.	82	39	32
Totaal	401	118	99

Tabel 12
Samenstelling van de voor de standsorganisatie
vergeleken groepen.

	leden	niet-leden	Vergeleken groepen
Lid standsorganisatie	122	276	122
Lager landbouwonderwijs	83	184	83
L. W. S. en M. L. S.	5	17	5
Rauwerderhem	33	74	33
Ilpendam	26	72	26
Hazerswoude	26	72	26
Benschop	34	61	34
Hoornaar e. a.	19	98	19
Totaal	143	377	143

Tabel 18
Samenstelling van de voor de aankoopcoöperatie
vergeleken groepen.

Voor het oordeel van de assistent zijn ook in deze 4 tabellen de waarnemingen uit Ilpendam niet meegerekend.

L I T E R A T U U R

- E. ABMA, Boer en standsorganisatie, Bull. no 2, Afd. Sociologie en Sociografie van de Landbouwhogeschool, 1955.
- E. ABMA, D.H. FRANSSENS en E.W. HOFSTEE, Boer en coöperatie in Zelhem, 1956.
- A.W. van den BAN, Wie worden bereikt door de landbouwvoorlichtingsdienst? Landbouwkundig Tijdschrift, 1953, pag. 317.
- H. BEEKINK, Enkele gegevens betreffende het lezen van de Nederlandse boeren en boerinnen, 1955 (Niet gepubliceerd).
- H. P. de BRUIN, De betekenis van de leeftijd, waarop de boeren zelfstandig bedrijfshoofd worden, 1954 (Niet gepubliceerd).
- F.S. CHAPIN, Experimental designs in sociological research, 1955.
- A.K. CONSTANDSE, De sociale hiërarchie in Kamerik, Mens en Maatschappij, 1954, pag. 293 en 342.
- H.R. COTTAM and A.R. MANGUS, Standard of living: An empirical test of a definition, Rural Sociology, Dec. 1942, pag. 395.
- W.J. DIXON and F.J. MASSEY Jr., Introduction to statistical analysis, 1951.
- E. DYCKHOFF (Bearbeiter), H. MORGEN, und G. GEHAK (Leiter), Untersuchung über die Beziehung zwischen ökonomische Leistung und menschlicher Substanz, Berichte über Landwirtschaft, 1955, Sonderheft 162, pag. 147.
- K. FEUERSTACK, Das ländliche Bildungswezen als Gesellschaftliche Aufgabe, Schriftenreihe für ländliche Sozialfragen, Heft 8, 1953.
- I. GADOUREK, A Dutch community, 1956.
- E. GREENWOOD, Das Experiment in der Soziologie, in R. KOENIG, Beobachtung und Experiment in der Sozialforschung, 1956.
- E. O. HEADY, Economics of agricultural production and resource use, 1952.
- HELLER, De betekenis van de opleiding van de boer voor het bedrijf, Algemeen Agrarisch Archief, 1955, pag. 5578.
- E.W. HOFSTEE, Sociologische aspecten van de landbouwvoorlichting, Bulletin no 1, Afd. Sociologie en Sociografie van de Landbouwhogeschool, 1953.
- J. ISRAEL, Personality change in a socially disturbed rural community, International Social Science Bulletin, 1955, pag. 15.

- J. P. KRUYT, Mentaliteitsverschillen in ons volk in verband met godsdienstige verschillen, Mens en Maatschappij, 1942, pag 1 en 65.
- C. P. LOOMIS and J. A. BEEGLE, Rural social systems, 1951.
- M. MEAD, ed., Cultural patterns and technological change, UNESCO, 1953.
- W. NEINHAUS, Verbreitung und Wirksamkeit von Informations- und Beratungsmitteln in der westdeutschen Landwirtschaft, Wissenschaftliche Schriftenreihe des A.I.D. Heft IX, 1955.
- Th. M. NEWCOMB, Social Psychology, 1950, in het bijzonder Ch. 6 and 7, Change and persistence of attitudes.
- A. OVEREEM, Een waardering van de landbouwers in de Beemster, 1953 (niet gepubliceerd).
- C. D. SAAL, Sociale dynamiek, 1952.
- H. A. SCHOENHAGE, Etten-Leur, Verslagen landbouwkundige onderzoeken, no 55, 16 - 1949.
- M. C. WILSON and G. GALLUP, Extension teaching methods, Extension Service Circular 495, U.S.D.A., 1955.